

บทที่ 1

ภูมิหลังและประสบการณ์ชีวิต

ชีวิตของอ็องเดร มาลโรซ์ (ค.ศ. 1901-1976) มีทั้งความหลากหลาย โดดโผน และเร้าใจ เขาเป็นทั้งนักผจญภัย นักเดินทาง นักหนังสือพิมพ์ นักต่อสู้ นักเขียนนวนิยาย นักวิจารณ์ศิลปะ และเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมคนแรกของประเทศฝรั่งเศส ซึ่งอยู่ในตำแหน่งยาวนานติดต่อกันถึง 10 ปี มาลโรซ์เป็นผู้ที่ได้มีโอกาสเดินทางไปชมผลงานและสถานที่สำคัญทางศิลปวัฒนธรรมจากทั่วโลก ได้เข้าร่วมเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ร่วมสมัยครั้งสำคัญๆ เช่น สงครามกลางเมืองในสเปน และสงครามโลกครั้งที่ 2 ทั้งได้มีโอกาสทำงานใกล้ชิดหรือพบปะสนทนากับบุคคลสำคัญผู้เป็นประมุขของหลายประเทศ อาทิ นายพลชาร์ลส์ เดอโกล ประธานาธิบดีฝรั่งเศส ยาวฮราล เนห์รู นายกรัฐมนตรีอินเดีย เหมา เจ๋อตง ประธานพรรคคอมมิวนิสต์จีน ซองกอร์ ประธานาธิบดีแห่งเซเนกัล ฯลฯ ผลงานประพันธ์ของเขาทั้งด้านวรรณกรรมและด้านศิลปะ มีมากมาย หลากหลาย กลุ่มเล็ก และได้ทำงานในฐานะนักคิด นักเขียน นักวิจารณ์ศิลปะ ตราบจนวาระสุดท้ายของชีวิต นับเป็นชีวิตที่ผูกพันอย่างมีนัยสำคัญกับคริสต์ศตวรรษที่ 20 จนมีนักเขียนชีวประวัติ ชื่อฌอง ลากูตูร์ (Jean Lacouture) เขียนหนังสือเกี่ยวกับเขาในชื่อว่า **Malraux, une vie dans le siècle (มาลโรซ์ ชีวิตในศตวรรษ)**¹

วัยเยาว์ของอ็องเดร มาลโรซ์ (ค.ศ. 1901-1917)

อ็องเดร มาลโรซ์ มีชื่อเต็มว่าฌอร์ฌส์ อ็องเดร มาลโรซ์ (Georges André Malraux) เกิดเมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน ค.ศ. 1901 ณ บ้านเลขที่ 53 ถนนคองเรมงต์ กรุงปารีส บิดาของเขา ชื่อ แฟร์นองด์ มาลโรซ์ มีอาชีพเป็นพนักงานธนาคาร และนักเล่นหุ้น ส่วนมารดาของเขาชื่อ แบริท ลามี มาลโรซ์มีน้องชายอีกคนหนึ่ง แต่เสียชีวิตเมื่ออายุได้ 3 เดือน เมื่อมาลโรซ์อายุได้ 4 ขวบ ในปีค.ศ. 1905 บิดามารดาของเขาตัดสินใจแยกทางกัน เนื่องจากบิดาเป็นคนเจ้าชู้และได้แต่งงานใหม่ (แล้วมีบุตรชายอีก 2 คน คือ โกล็ด และ รอลองค์) แต่ก็ยังส่งเงินมาให้เขาใช้ทุกเดือน มาลโรซ์อยู่กับมารดา ยาย และน้าสาว ซึ่งเปิดร้านขายของชำอยู่ในย่านบงดี (Bondy) ชานเมืองปารีส ใกล้กับมงต์มาร์ตร์ และเข้าเรียนชั้นประถมที่โรงเรียนเทศบาลในย่านนี้ มาลโรซ์ไม่ชอบพูดถึงชีวิตส่วนตัว และไม่ชอบวัยเด็กของเขาเลย เขابันทักไว้ในหนังสือเรื่อง **Antimémoires (ปฏิภาคแห่งความทรงจำ)** ตอนหนึ่งว่า “นักเขียนเกือบทุกคนที่ผมรู้จักล้วนชื่นชมวัยเด็กของตนทั้งนั้น แต่ผมเกลียดวัยเด็กของผม”² มาลโรซ์เป็นที่จะต้องอยู่ในบ้านที่มีแต่ผู้หญิง วิธีแก้เบื่อก็คือไปหาบิดาในตัวเมืองปารีสและไปอ่านหนังสือและหาหนังสือมาอ่าน มาลโรซ์เป็นหนอนหนังสือตัวยง นอกจากจะอ่านเกือบทุกเล่ม

ในห้องสมุดประชาชนของย่านบงดีแล้วเขากับเพื่อนซื้อหุหลุส³ เซอวาซง³ ยังชอบไปเลื้อยวรรณกรรมหายากเก่าๆ ตามร้านขายหนังสือเก่าริมแม่น้ำแซนมาอ่านและนำไปเสนอขายต่อสำนักพิมพ์อีกด้วย

การตั้งสมประสงค์ด้านศิลปวรรณกรรมของผู้ศึกษาหาความรู้ด้วยตัวเอง (ค.ศ. 1918-1922)

มาลโรซ์ชอบศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง (autodidacte) ด้วยความรักและความสนใจใฝ่รู้ เมื่ออายุได้ 17 ปี หลังจากเรียนจบมัธยมต้นที่โรงเรียนตูร์โกต์ (Lycée Turgot) เขาตัดสินใจเลิกเรียนในระบบ หันมาอ่านหนังสือและทำกิจกรรมที่เกี่ยวกับศิลปะและวรรณกรรมที่เขารักอย่างอิสระและอย่างจริงจัง เมื่อย้ายเข้ามาอยู่ในตัวเมืองปารีสเขาใช้เวลาส่วนใหญ่อ่านหนังสือ ดูละคร ชมงานศิลปะในพิพิธภัณฑ์และติดต่อสังสรรค์หาความรู้ความชำนาญจากบุคคลในวงการ ทั้งนักเขียน ศิลปิน สำนักพิมพ์และเจ้าของหอศิลป์

หนังสือที่มาลโรซ์ชอบอ่านมีหลายประเภท ตั้งแต่ประวัติศาสตร์ฝรั่งเศสของ Michelet นวนิยายผจญภัยอิงประวัติศาสตร์ของ Alexandre Dumas และ Sir Walter Scott บทละครของ Claudel และ Racine นวนิยายของ Flaubert, Balzac, Bernanos, Barrès และ Gide ผลงานกวีนิพนธ์ของ Baudelaire, Victor Hugo, Mallarmé, Rimbaud, Lautréamont, Laforgue, Apollinaire, Valéry, Cendrars, Reverdy และ Max Jacob ผลงานของนักปรัชญาและนักเขียนแห่งคริสต์ศตวรรษที่ 17 ชื่อ Blaise Pascal ผลงานแปลของนักประพันธ์และนักปรัชญาชาวต่างชาติ เช่น Aristotle, Eschyle, Sophocle, Shakespeare, Tolstoï, Dostoïevsky, Faulkner, D.H. Lawrence, Joseph Conrad, Hoffmann และ Nietzsche นอกจากนี้ยังชอบอ่านหนังสือที่เล่าเรื่องการเดินทางไปตะวันออก เช่น ผลงานของ ปิแยร์ โลตี (Pierre Loti) มาลโรซ์บันทึกไว้ว่า “ผมอ่านงานของโลตี เมื่ออายุยังไม่ถึง 15...อ่านแล้วนึกเห็นดาวประจำเมืองขึ้นที่นครวัดเลย” และ “ผมชอบเมืองอิสตันบูลๆ กับที่แสดงศาลชอบเมืองมิลาน” (OC III, p.15)

นักปรัชญาและนักประพันธ์ที่มาลโรซ์สนใจมากและให้อิทธิพลต่อความคิด โลกทัศน์ จีวทัศน์ และแนวทางการเขียนของเขามากที่สุด ได้แก่ ปัสกาล นักคิดนักเขียนเกี่ยวกับศาสนาที่ให้อิทธิพลแก่เขาในเรื่องมนุษยภาวะ และนิทเช่ นักปรัชญาชาวเยอรมัน ผู้เสนอแนวคิดเรื่อง “การตายของพระเจ้า” การได้อ่านงานของนิทเช่ ประกอบกับความรู้ลึกถึงความรู้สึกระทมกลางวิกฤตการณ์ทางสังคมและทางจิตใจในประเทศฝรั่งเศสหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 มีส่วนทำให้มาลโรซ์หมดความศรัทธา หมดความเชื่อกลายเป็นผู้ที่คิดว่าแม้พระเจ้าจะมีจริง แต่ก็ไม่อาจเข้าถึงได้ (agnostique)

ความที่มาลโรซ์ชอบเรื่องศิลปะอย่างลึกซึ้งมาตั้งแต่เด็ก เขาจึงติดตามผลงานของนักเขียนหรือกวีที่เขียนงานวิจารณ์ศิลปะด้วย นอกจากดิเดอโรต์ (Diderot) พรูสต์ (Proust) และวาเลรี (Valéry) เขาสนใจผลงานของชาร์ลส์ โบดแลร์ (Charles Baudelaire) กวีและนักวิจารณ์ศิลปะ แห่งคริสต์ศตวรรษ

ที่ 19 มากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทกวีเรื่อง **Les Fleurs du mal** (ดอกไม้แห่งความชั่ว) และบทวิจารณ์ศิลปะ เช่น **Le Peintre de la vie moderne** (จิตรกรผู้วาดชีวิตสมัยใหม่) ซึ่งเขาถือเป็นต้นแบบสำหรับสร้างผลงานวรรณกรรมและข้อเขียนเกี่ยวกับศิลปะของเขาต่อมา นอกจากนี้ เขายังชอบแต่งตัวอย่างฟิธิฟิธัน(Dandy)แบบ โบคแลร์ในวัยหนุ่ม และที่สำคัญเขารู้สึกหมกมุ่นครุ่นคิดเกี่ยวกับเรื่องความตายเช่นเดียวกับโบคแลร์ด้วย⁵

ฤดูร้อนปีค.ศ. 1919 เจ้าของร้านขายหนังสือชื่อ ดัวยง (René-Louis Doyon) สนใจหนังสือเก่าหายากที่มัลโรซ์คัดเลือกและนำมาให้พิจารณาเพื่อจัดพิมพ์ใหม่ เช่น ผลงานประพันธ์ของโบคแลร์ ชาโตบริยองด์ โลเทรอมงต์ แร็งโบด์ ลาฟอร์ก ฯลฯ จึงให้คำตอบแทนและมอบหมายให้มัลโรซ์เป็นบรรณาธิการในการจัดพิมพ์ใหม่ พร้อมทั้งให้ศิลปินมาทำภาพพิมพ์ประกอบให้สวยงามน่าอ่านยิ่งขึ้น หนังสือหายากที่พิมพ์ใหม่นี้มีราคาแพง เพราะพิมพ์จำนวนจำกัด แต่เป็นที่นิยมของนักสะสมหนังสือมาก เมื่อกิจการดำเนินไปได้ด้วยดี ดัวยงจึงแต่งตั้งให้มัลโรซ์เป็นบรรณาธิการวารสารเล่มใหม่ชื่อ **La Connaissance** ซึ่งมัลโรซ์ขณะนั้นอายุ 19 ปีก็ได้แสดงความสามารถเขียนบทวิจารณ์วรรณกรรมเป็นครั้งแรก คือ เรื่อง “Les Origines de la poésie cubiste” (ที่มาของกวีนิพนธ์คิวบิสต์, ค.ศ. 1920) ในฉบับแรกของวารสารนี้ด้วย ในบทวิจารณ์ซึ่งเชื่อมโยงกวีนิพนธ์กับจิตรกรรมนี้ เขาชี้ให้เห็นแนวการเขียนกวีนิพนธ์แนวใหม่ของกวี 3 คน คือ มักซ์ ฌาคอบ, ซองดราส์ และ เรอแวร์ดี ที่ไม่เลียนแบบความเป็นจริง และมีลีลาแปลกเฉพาะตัว ทัดเทียมกับผลงานของจิตรกรกลุ่มคิวบิสต์ในขณะนั้น (ดูบทที่ 2)

ต่อมามัลโรซ์ได้รับการชักชวนให้มาทำวารสาร **Action** ซึ่งเป็นวารสารแนวก้าวหน้าเอียงซ้าย เขาได้เขียนบทวิจารณ์ผลงานของกวีโลเทรอมงต์ ซึ่งเป็นหนึ่งในต้นแบบของกวีกลุ่มเซอร์เรียลลิสม์ ชื่อ “**La Genèse des Chants de Maldoror**” ลงในฉบับที่ 3 และได้วิจารณ์หนังสือเซอร์เรียลลิสต์เรื่อง “**Les Champs magnétiques**” ของ เบรอตง(Breton) และ ซูโปลท์(Soupault) ในฉบับที่ 5 ด้วย⁶

ในระบายนี้มัลโรซ์แต่งกายอย่างฟิธิฟิธันในชุดสีดำ สวมถุงมือหนังสีดำ ถือไม้เท้าขนาดเล็กแบบแดนดีตามอย่างโบคแลร์ ชอบไปร้านกาแฟ บาร์หรือภัตตาคาร เพื่อหาโอกาสสังสรรค์สวนากับกวีและนักเขียนที่มีชื่อเสียงในยุคนั้น เช่น อาปอลิแนร์, มักซ์ ฌาคอบ, ค็อกโต(Cocteau), ซารา(Tzara), เบรอตง, อารากง, เอลูอาร์ด์(Eluard), ราดิเกต์(Radiguet), ซัวเรส(Suarès), มาร์แซล อาร์ลองด์(Marcel Arland), ปอล มอรองด์(Paul Morand) และ ฟร็องซัวส์ โมริแย็ก(François Mauriac) นอกจากนี้ด้วยคำแนะนำของอาปอลิแนร์และฌาคอบ เขาได้รู้จักกับศิลปินคิวบิสต์และศิลปินหัวก้าวหน้าหลายคน เช่น บราก(Braque), เดอแร็ง(Derain), ชากาล(Chagall), จวาน กรีส(Juan Gris), กรอแมร์(Gromaire), ดูฟี(Dufy) และ แฟร์นันองค์ เลฌ็องร์(Fernand Léger)

เดือนตุลาคม ค.ศ. 1920 มักซ์ ฌาคอบแนะนำมาลโรซ์ให้รู้จักกับนักธุรกิจศิลปะชื่อ คาห์นไวเลอร์ (D-H Kahnweiler) ที่หอศิลป์ของคาห์นไวเลอร์นี้เองที่มาลโรซ์ได้รู้จักและสนิทสนมกับศิลปิน 2 คน คือ ปิกัสโซ (Picasso) และ กาลานีส (Galanis) ทั้งนี้ คาห์นไวเลอร์ได้แนะนำให้ Galerie Simon พิมพ์หนังสือเล่มแรกของมาลโรซ์ คือ **Lunes en papier** (พระจันทร์กระดาษ, เมษายน 1921) โดยมีศิลปินคิวบิสต์ชื่อแฟร์นองด์ เลฌ็องร์เป็นผู้ทำภาพประกอบ และมาลโรซ์เขียนคำอุทิศหนังสือเล่มนี้ให้มักซ์ ฌาคอบ (ดูบทที่ 2) ต่อมามาลโรซ์ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้อำนวยการฝ่ายศิลป์ของสำนักพิมพ์ซามิตแอร์ (Sagittaire) สำนักพิมพ์นี้พิมพ์หนังสือวรรณกรรมเร้าระคะโดยมีภาพประกอบสวยงามและจำหน่ายอย่างล้นๆ ในราคาที่สูงมาก

ฤดูใบไม้ผลิ ค.ศ. 1921 มาลโรซ์ได้รู้จักกับกลารา โกลด์ชมิทท์ (Clara Goldschmidt) ซึ่งเป็นบุตรสาวของชาวเยอรมันเชื้อสายยิวที่มาตั้งหลักแหล่งอยู่ในฝรั่งเศส กลารา อายุมากกว่ามาลโรซ์ 2 ปี เป็นหญิงสาวที่ฉลาด คุยเก่ง รักเสรีภาพและความเป็นอิสระ รอบรู้เรื่องวรรณคดีและศิลปะ เธอชอบเล่าเรื่องกวีเยอรมันให้มาลโรซ์ฟัง ทั้งสองสนิทสนมกันมาก ได้ไปชมพิพิธภัณฑ์ลูฟวร์ และพิพิธภัณฑ์กิเมต์ (Guimet) ซึ่งแสดงผลงานศิลปะเอเชียในปารีสด้วยกันบ่อยครั้ง รวมทั้งได้เดินทางไปชมงานศิลปะที่อิตาลีด้วย ในเดือนตุลาคมปีค.ศ. 1921 ทั้งสองก็แต่งงานกัน ทั้งๆ ที่ผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่ายไม่ค่อยเห็นด้วยนัก หลังจากนั้นมาลโรซ์กับภรรยาได้เดินทางไปชมงานศิลปะที่พิพิธภัณฑ์สำคัญของยุโรป อาทิ ที่ เบอร์ลิน ปราก เวียนนา เอเธนส์ คาร์เธจ (ตูนิเซีย) และออสตองด์ (Ostende) เบลเยียม) ซึ่งมาลโรซ์ไปพบจิตรกรเอ็กซ์เพรสชันนิสต์ ชื่อเจมส์ เอ็นซอร์ (James Ensor) ที่เขาชื่นชอบผลงาน ระหว่างอยู่ที่เบอร์ลิน นอกจากไปชมพิพิธภัณฑ์แล้ว กลารายังพามาลโรซ์ไปดูภาพยนตร์เอ็กซ์เพรสชันนิสต์หลายเรื่อง โดยเฉพาะเรื่อง *L'ombre de Nosferatu* (เงาผีของนอสเฟราตุ) ของ มัวร์เนา (Murnau) มาลโรซ์ชอบภาพยนตร์แนวนี้เป็นอย่างยิ่ง เพราะเห็นว่าไม่เลียนแบบความเป็นจริง ทั้งเสนอฉากเมืองใหญ่ที่ไม่เป็นมิตรกับมนุษย์ ให้ความสำคัญกับแสงเงา และเวลากลางคืน เนื้อเรื่องมักเกี่ยวกับความทุกข์ทรมานและความตายซึ่งหลอนใจเขาเสมอมา ภาพยนตร์เอ็กซ์เพรสชันนิสต์เหล่านี้ต่อมาจะมีอิทธิพลต่อการสร้างฉากในงานประพันธ์ของมาลโรซ์ เช่นเรื่อง **Les Conquérants** (ผู้ชนะ) และ **La Condition humaine** (มนุษยภาวะ)

เดือนมีนาคม ค.ศ. 1922 หลังจากที่มาลโรซ์ไปเยี่ยมชมสตูดิโอของศิลปินชาวกรีกชื่อกาลานีสบ่อยครั้งจนสนิทสนมกันมาก กาลานีสได้ขอให้มาลโรซ์เขียนคำนำในสุจิตร์เนื่องในวาระที่เขาจัดแสดงผลงานจิตรกรรมของเขาที่หอศิลป์ La Licorne มาลโรซ์จึงได้แสดงความสามารถด้านการวิจารณ์ศิลปะและศิลปะเปรียบเทียบเขียนบทวิจารณ์ศิลปะชิ้นแรกชื่อ “La Peinture de Galanis” (จิตรกรรมฝีมือกาลานีส, 1922) ลงในสุจิตร์นี้ (ดูบทที่ 2)

น่าสังเกตว่ามัลโรซ์เป็นผู้มีความสามารถพิเศษในการถ่ายภาพศิลปะ นับตั้งแต่วัยเยาว์เขารักและหลงใหลศิลปะมาก เมื่อได้พบผลงานจิตรกรรมที่ประทับใจ เขาจะรู้สึกตื่นเต้นและสามารถจำทุกรายละเอียดของภาพภายในเวลาอันรวดเร็วและจดจำได้นาน เขาเคยให้สัมภาษณ์ในภายหลังว่า

“ผมมีความจำพิเศษเกี่ยวกับงานทัศนศิลป์ ได้ลองทดสอบตัวเองหลายครั้งเกี่ยวกับความจำและความรวดเร็วของสายตา ผมสามารถจำภาพวาดทุกภาพในห้องแสดงของพิพิธภัณฑ์ที่ได้ไปชม... จำได้นานเป็นเดือนและสามารถจำรายละเอียดของแต่ละภาพได้ภายในนาที...”⁷

กลางปีค.ศ. 1923 อัลเฟร็ด ซัลมอนี (Alfred Salmony) รองผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์แห่งเมืองโคโลญจ์ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญเรื่องศิลปะเอเชีย และกำลังเตรียมจัดนิทรรศการศิลปะนานาชาติ ได้มาพบมัลโรซ์และกลาราที่บ้านที่ปารีส ซัลมอนีชอบภาพถ่ายงานศิลปะจำนวนมากมาให้ดู โดยจัดวางเป็นกลุ่มแผ่กระจายเต็มโต๊ะ สองสามีภรรยารู้สึกตื่นเต้นมากที่ได้เห็นภาพศิลปะต่างสมัย ต่างถิ่น ต่างวัฒนธรรมรวมอยู่ด้วยกัน กลาราเขียนบันทึกไว้ว่า “เป็นครั้งแรกที่ฉันได้เห็นเศียรพระพุทธรูปของไทย แล้วก็ได้เห็นเศียรพระโพธิสัตว์จีนสมัยฮั่นวางเทียบเคียงกับเศียรพระคริสต์แบบโรมานเนสก์ของฝรั่งเศสยุคกลาง(...) ซัลมอนี กลับไปแล้ว ทั้งภาพที่มีค่าไว้ให้เรา 2-3 ภาพ และที่สำคัญคือเขาทำให้เราเข้าถึงการมองโลกในแนวใหม่” ประสบการณ์ครั้งนี้ทำให้มัลโรซ์เห็นความสำคัญของศิลปะเอเชีย เห็นความสำคัญของการศึกษาศิลปะจากภาพถ่ายหรือการทำสำเนา ทั้งยังรู้สึกมั่นใจยิ่งขึ้นในเรื่องการนำศิลปะต่างถิ่น ต่างยุคสมัย ต่างวัฒนธรรมมาเปรียบเทียบกัน ซึ่งต่อมามัลโรซ์จะนำแนวคิดและวิธีการนี้ไปพัฒนาสร้างเป็นทฤษฎีว่าด้วย “Le Musée imaginaire” พิพิธภัณฑ์ในจินตนาการหรือ “พิพิธภัณฑ์ภาพ” ต่อไป

การได้เห็นภาพถ่ายงานศิลปะของไทยและจีน ทำให้มัลโรซ์เกิดความสนใจศิลปะเอเชียมากยิ่งขึ้น เขาไปค้นคว้าหาหนังสือเกี่ยวกับโบราณคดีที่หอสมุดแห่งชาติและหาโอกาสไปเข้าฟังการสอนที่สถาบันสอนภาษาตะวันออก (l'Ecole des Langues orientales ปัจจุบันคือ INALCO) และที่สถาบันสอนศิลปะแห่งลูฟวร์ (l'Ecole du Louvre) บ้างเป็นบางครั้ง และได้อ่านบทความของ อ็องรี ปาร์มองติเยร์ (Henri Parmentier) ที่เผยแพร่ไว้ในวารสารของสถาบันฝรั่งเศสแห่งบูรพทิศ (Bulletin E.F.E.O, 1919) เรื่อง “L'Art d'Indravarman” (ศิลปะในรัชสมัยพระเจ้าอินทรวรมัน) บทความนี้บรรยายถึงความงามของสถาปัตยกรรมและประติมากรรมของปราสาทบันทายศรีที่กัมพูชา ซึ่งถูกทิ้งร้างอยู่กลางป่า ยังไม่มีการขึ้นทะเบียนหรือตกแต่งบูรณะ และไม่มีใครให้ความสนใจ การได้อ่านบทความและได้เห็นภาพประกอบทำให้มัลโรซ์ใฝ่ฝันอยากไปดูประติมากรรมที่ปราสาทบันทายศรีให้ประจักษ์แก่สายตา เขาอ่านประกาศและกฎหมายเกี่ยวกับโบราณสถานใน **Bulletin E.F.E.O**

และหนังสืออื่นๆ อย่างตั้งใจ และปักใจเชื่อว่าปราสาทแห่งนี้เป็นสมบัติที่ทิ้งร้าง และยังไม่มีการขึ้นทะเบียน⁹

แรงกระตุ้นสำคัญอีกแรงหนึ่งที่ทำให้มาลโรซ์ตัดสินใจเดินทางไกล ก็คือ การได้ทราบข่าวว่า หุ่นที่เขาและภรรยาทุ่มเงินซื้อไว้นั้นค่าตกจนถึงศูนย์ ซึ่งมีผลทำให้ทั้งคู่เกือบจะสิ้นเนื้อประดาตัว มาลโรซ์ตัดสินใจชวนภรรยา และเพื่อน คือ หลุยส์ เซอวาซง ไปผจญภัยที่อินโดจีนซึ่งเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส กลารับบันทึกไว้ในหนังสือ **Nos vingt ans** (หน้า 11) ว่า พวกเขา “หวังว่าจะไปแสวงหา รูปประติมากรรมงามๆ ที่ปราสาทเขมรสัก 2-3 ชิ้น เพื่อส่งไปขายที่สหรัฐอเมริกา จะได้มีชีวิตสบายๆ ราว 2-3 ปี” และในหน้าถัดไปของหนังสือเล่มนี้ กลารได้บันทึกไว้อีกตอนก่อนเดินทางว่า “เราจะเดินทางไปเอเชีย โดยจะไปที่สยามก่อน เราอาจได้พบเศียรพระพุทธรูปที่นั่น... ศิลปะไทยก็งามเช่นกัน ... มีวัดมากมายในสยาม นักค้าของเก่าก็มีมาก เราคงจะหาทางซื้อได้ ฉันไม่รู้ว่าจะด้วยวิธีใดแต่มาลโรซ์พูดถึงพ่อค้าภาพที่จะออกเงินให้เราล่วงหน้า”¹⁰ พ่อค้าภาพที่ว่านี้น่าจะเป็นคาห์นไวเลอร์

มาลโรซ์กับประสบการณ์ในอินโดจีน (ค.ศ. 1923-1925)

หลังจากที่ได้รับ “ใบอนุญาตให้ปฏิบัติการกิจ” จากกระทรวงอาณานิคมที่ปารีส¹¹ สำหรับไปสำรวจโบราณสถานในกัมพูชาแล้ว มาลโรซ์และภรรยาก็ออกเดินทางโดยไปลงเรือที่มาร์แซย์¹² เมื่อวันที่ 13 ตุลาคม ค.ศ. 1923 ส่วนหลุยส์ เซอวาซง ตามไปสมทบที่ไซ่ง่อนภายหลัง การเดินทางใช้เวลาประมาณ 1 เดือน เรือหยุดพักที่เมืองท่าหลายแห่งและมาถึงสิงคโปร์ล่าช้ากว่ากำหนด 2 วัน เมื่อทั้งสองเดินทางทางรถไฟมาถึงกรุงเทพฯ จึงคลาดกับผู้ที่จะพาไปพบบุคคลสำคัญเพื่อเจรจาขอซื้อศิลปวัตถุอย่างลับๆ¹³ จากนั้นทั้งสองก็ได้เดินทางทางเรือไปถึงฮานอย

ที่ฮานอยมาลโรซ์ไปรายงานตัวที่สถาบันฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ¹⁴ รักษาการผู้อำนวยการสถาบันฯ ซึ่งแสดงท่าทีไม่เป็นมิตรได้ชี้แจงให้เขาเข้าใจถึงภารกิจที่ต้องปฏิบัติ รวมทั้งกฎระเบียบที่ห้ามเคลื่อนย้ายศิลปวัตถุที่ค้นพบในโบราณสถาน หลังจากนั้น มาลโรซ์กับภรรยาก็เดินทางลงมาไซ่ง่อน เพื่อพบกับ หลุยส์ เซอวาซง ซึ่งเดินทางมาคอยตามที่นัดหมายไว้ ทั้งสามเดินทางไปยังพนมเปญ แล้วลงเรือเดินทางต่อไปถึงเสียมราฐ สถาบันฝรั่งเศสที่ฮานอยมีโทรเลขแจ้งให้เจ้าหน้าที่ที่เสียมราฐจัดหาเกวียน คนขับ มัคคุเทศก์ และลูกหาบให้คณะของมาลโรซ์ ทั้งได้เตือนให้พวกเขาทำตามกฎระเบียบของสถาบันฯด้วย

อันที่จริงมาลโรซ์ตั้งใจจะมาแสวงหาศิลปวัตถุตามปราสาทที่ถูกทิ้งร้าง ตามเส้นทาง “ราชมรรคา” (la voie royale) ซึ่งเริ่มต้นจากเมืองพระนคร (Angkor) ในกัมพูชาไปถึงเมืองพิมายในประเทศสยาม แต่เมื่อมีข้อจำกัดเรื่องเวลาและค่าใช้จ่าย มาลโรซ์ก็ตั้งใจมุ่งไปยังปราสาทบันทายศรีแห่งเดียว ก่อนออกเดินทางทั้งสามได้ไปชมปราสาทนครวัด บายน และตาพรหม

เช้าตรู่ของวันที่ 17 ธันวาคม กองคาราวานซึ่งประกอบด้วยเกวียน 6 เล่ม ม้า 3 ตัว และผู้คนเกือบ 20 คนก็ออกเดินทางไปทางตะวันตกเฉียงเหนือของนครวัด ไปตามทางทุรกันดารประมาณ 30

กิโลเมตร ผ่านป่าทึบ ต้องเผชิญกับมด แมลง และอากาศที่ร้อนชื้นอบอ้าว หลังจากข้ามแม่น้ำสายเล็กๆ ก็มาถึงปราสาทบันทายศรี ซึ่งอยู่ในสภาพที่ปรักหักพัง ต้นไม้ใหญ่น้อยขึ้นปกคลุมทั่วบริเวณ ปราสาทดังที่ปาร์มองติเยร์ได้บรรยายไว้ มาลโรซ์ได้พบว่า ในบรรดาปรangkทั้ง 3 องค์ ปรangkองค์ที่อยู่ทิศใต้มีภาพสลักนูนต่ำ และนูนสูง เป็นรูปนางอัปสร ซึ่งมีรูปทรงและเครื่องประดับงดงามสมบูรณ์มาก จึงทำการรื้อ ดัด แซะ เลื่อย ได้รูปสลักนางอัปสรมาทั้งหมด 6 ชิ้น¹⁵ ไล่ตั้งบรรทุกเกวียนกลับมาที่บังกาโลที่พักที่เสียมราฐ ต่อจากนั้นก็ห่อมัดเพื่อขนลงเรือไปพนมเปญ ขณะที่ทั้งสามมาถึงพนมเปญ ในคืนวันที่ 24 ธันวาคม ก็ถูกตำรวจจับ และถูกขังของกลาง

มาลโรซ์ กลารา และเชอวาซง ถูกกักบริเวณให้อยู่แต่ในโรงแรม Manolis ใจกลางกรุงพนมเปญ กลาราทะแวงโดยพยายามฆ่าตัวตาย ทำให้สองสามีภรรยาถูกส่งไปอยู่ที่โรงพยาบาลระยะหนึ่ง กลาราคืออาหารประทัง ในที่สุดก็ได้รับอนุญาตให้เดินทางกลับฝรั่งเศสได้ก่อน คงเหลือแต่มาลโรซ์ และเชอวาซง ซึ่งต้องถูกดำเนินคดี

พนมเปญได้ขอให้ทางการตำรวจฝรั่งเศส และกระทรวงอาณานิคมที่ปารีสดำเนินการสืบสวนหาข้อมูลเกี่ยวกับผู้ต้องหาทั้งสอง พบว่าเชอวาซงไม่มีประวัติที่น่าสังเกตมาก เป็นลูกจ้างในบริษัทผ้าไหม (บางแห่งว่าเป็นบรรณาธิการห้องสมุดเทศบาล) ที่น่าฟังถึงเป็นพิเศษคือมาลโรซ์ ในฐานะที่เคยร่วมงานกับคาห์นไวเลอร์ นักธุรกิจศิลปินชาวยิวที่อพยพมาจากเยอรมนี และเคยเป็นผู้ร่วมทำวารสาร **Action** ซึ่งเอียงซ้าย ทั้งยังเคยเขียนหนังสือและบทความที่แปลกแหวกแนวทำทนาย รายงานของตำรวจที่ส่งมาให้ศาลที่พนมเปญเพ่งเล็งที่ประเด็นทางการเมืองแ่งเอียงซ้ายของมาลโรซ์ มากกว่าแง่การทำกิจกรรมทางศิลปะของเขา หลังจากสืบประวัติของผู้ต้องหาเป็นเวลา 6 เดือน ศาลพนมเปญก็พิจารณาคดีของมาลโรซ์และเชอวาซง ในวันที่ 16-17 กรกฎาคม แม้ทนายของมาลโรซ์จะแก้ต่างว่าการนำศิลปวัตถุจากปราสาทบันทายศรี ซึ่งไม่ได้รับการขึ้นทะเบียน น่าจะอยู่นอกขอบเขตของกฎหมายฝรั่งเศสและกฎระเบียบที่สถาบันฝรั่งเศสฯ ได้ประกาศไว้ และแม้มาลโรซ์จะให้การว่าเขาตั้งใจจะนำศิลปวัตถุไปขายเพียงบางชิ้น บางชิ้นตั้งใจจะมอบให้พิพิธภัณฑ์กีเมต์ และบางชิ้นจะเก็บไว้เองเพื่อศึกษา สำหรับเตรียมเขียนบทความเปรียบเทียบศิลปะเขมรกับศิลปะไทย ในลักษณะที่ยังไม่เคยมีใครทำมาก่อน แต่ศาลก็ให้น้ำหนักต่อคำให้การของพยาน หลักฐาน ตลอดจนข้อมูลที่ส่งจากปารีสมากกว่า จึงตัดสินให้จำคุกมาลโรซ์ 3 ปี และให้จำคุกเชอวาซง 18 เดือน ทั้งสองทำเรื่องอุทธรณ์เพื่อขอความเป็นธรรมจากศาลที่ไซ่ง่อน คดีมาลโรซ์นี้ได้รับความสนใจจากหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นและหนังสือพิมพ์ที่ปารีสเป็นอย่างมาก แม้แต่หนังสือพิมพ์อเมริกัน เช่น The New York Times ยังถ่ายทอดข่าวจากหนังสือพิมพ์ฝรั่งเศสไปเผยแพร่อีกต่อหนึ่ง¹⁷

ระหว่างที่มาลโรซ์และเชอวาซงดำเนินการยื่นคำร้องต่อศาลอุทธรณ์ที่ไซ่ง่อน กลาราซึ่งอยู่ที่ปารีสได้ร่วมมือกับเพื่อนๆ นักเขียนของมาลโรซ์ จัดทำคำร้องและจดหมายเปิดผนึกเผยแพร่ในหนังสือพิมพ์หลายฉบับ เพื่อคัดค้านการตัดสินของศาลที่พนมเปญ ที่ลงโทษมาลโรซ์รุนแรงเกินกว่าเหตุ ที่เด่นที่สุด ก็คือ คำร้องเรื่อง “Pour André Malraux” (เพื่ออองเดร มาลโรซ์) ที่เผยแพร่ในหน้า

หนึ่งของวารสาร **Les Nouvelles Littéraires** ฉบับวันที่ 6 กันยายน ค.ศ. 1924 ซึ่งมีนักเขียนที่มีชื่อเสียงมากกว่า 20 คนร่วมลงชื่อด้วย อาทิ อ็องเดร ฌิด, ฟร็องซัวส์ โมริแย็ก, มาร์แชล อาร์ลองด์, มักซ์ ฌาคอบ, อ็องเดร โมรวัส, ฌากส์ ริวเยร์, รอเนต์ มาร์แต็ง ดู การ์ด, กาสตง กาลิมาร์ด์, ปัสกาล ปิอา รวมทั้งหัวหน้ากลุ่มเซอร์เรียลลิสม์คือ อองเดร เบรอตง คำร้องทุกข์พร้อมลายเซ็นชื่อนักเขียนจำนวนมากดังกล่าว มีใจความดังนี้

“ข้าพเจ้าทุกคนซึ่งได้ลงนามข้างท้ายนี้รู้สึกสะเทือนใจอย่างยิ่งที่อ็องเดร มาลโรซ์ได้รับโทษ ข้าพเจ้าทั้งหมดเชื่อมั่นว่าศาลผู้ทรงความยุติธรรมจักใช้ดุลยพินิจแก่ทุกผู้ทุกนามที่ได้มีส่วนสร้างสรรค์มรดกทางสติปัญญาของประเทศเรา ข้าพเจ้าทั้งหลายจึงขอใช้ชื่อเสียงส่วนตนรับประกันว่าบุคคลสำคัญผู้เป็นผู้ทรงสติปัญญา อีกทั้งยังถึงพร้อมด้วยวรรณศิลป์ แม้อยู่ในวัยหนุ่ม แต่ผลงานที่ผ่านมาได้แสดงให้เห็นประจักษ์แล้วว่า จักประสบความสำเร็จยิ่งใหญ่ต่อไป ข้าพเจ้าทั้งปวงจะรู้สึกผิดหวังอย่างยิ่ง หากมีการตัดสินที่จักทำให้อ็องเดร มาลโรซ์ไม่อาจสร้างสรรค์สิ่งซึ่งทุกคนมีสิทธิ์คาดหวังจะได้จากเขา และนั่นย่อมเป็นความสูญเสียที่มีอาจประเมินค่าได้”¹⁸

เป็นไปได้ว่าคำร้องทุกข์ของนักเขียนที่มีชื่อเสียงที่เผยแพร่ในหนังสือพิมพ์ในปารีสหลายฉบับ มีน้ำหนักมากพอที่จะทำให้ศาลอุทธรณ์นำไปพิจารณาประกอบกับคำแก้ต่างของทนายของมาลโรซ์ วันที่ 28 ตุลาคม ศาลที่ไชง่อนตัดสินให้จำคุกมาลโรซ์เพียง 1 ปี และให้จำคุกเชอวาซง 8 เดือน โดยให้รอลงอาญาไว้ก่อน ทั้งสองจึงเดินทางกลับฝรั่งเศส โดยออกจากไชง่อนวันที่ 1 พฤศจิกายน ค.ศ. 1924

หมายเหตุ ภาพสลักนางอัปสรที่ถูกยึดได้นั้น ต่อมาในปีค.ศ. 1931 ได้มีการนำกลับไปประดิษฐานไว้ที่ปราสาทบันทายศรีดั้งเดิมในโอกาสที่ อ็องรี มาร์ชาล (Henri Marchal) นักโบราณคดีแห่งสถาบันฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิส (EFEO) ทำการบูรณะประสาทนี้ด้วยวิธีอนาสติโลสิส¹⁹

ก่อนที่มาลโรซ์จะลงเรือกลับ เขาได้พบกับ ปอล มอแน็ง (Paul Monin) ทนายความหัวก้าวหน้า ซึ่งรู้จักกับกลารา มอแน็งชวนให้มาลโรซ์ร่วมทำหนังสือพิมพ์ช่วยชาวพื้นเมืองต่อสู้เพื่อให้เป็นอิสระจากการปกครองของฝรั่งเศสเจ้าอาณานิคมที่กดขี่ขูดรีดชนพื้นเมืองอย่างไร้ความเป็นธรรม มาลโรซ์นั้นได้ตระหนักถึงปัญหานี้อยู่แล้วระหว่างที่อยู่ที่พักที่พนมเป็ญและไชง่อน จึงตกลงรับปากร่วมมือกับมอแน็งในการวางแผนหาทุนทำหนังสือพิมพ์ โดยมาลโรซ์จะหาทุนสนับสนุนจากสำนักพิมพ์ที่ปารีส ส่วนมอแน็งจะรวบรวมทุนจากสมาคมพ่อค้าชาวจีนที่เมืองโซลง (Cholon)

เมื่อมาถึงปารีส มาลโรซ์กับกลาราได้ไปขอบคุณบุคคลหลายฝ่ายที่ได้ช่วยลงชื่อและเขียนบทความสนับสนุนเขา ต่อจากนั้นก็ไปติดต่อสำนักพิมพ์ต่างๆ เพื่อขอทุนสนับสนุนและขออนุญาตนำผลงานที่ลงพิมพ์ในวารสารที่ปารีสไปพิมพ์ซ้ำในหนังสือพิมพ์ที่จะออกใหม่ในอินโดจีนด้วย หลังจากที่มาลโรซ์กลับมาอยู่ที่ปารีสได้ 7 สัปดาห์ ในวันที่ 14 มกราคม ค.ศ. 1925 ทั้งสองสามีภรรยา

ลงเรือเดินทางกลับไปอินโดจีนอีกครั้งหนึ่ง โดยได้รับเงินสนับสนุนจากบิดาของมาลโรซ์ 50,000 ฟรังก์

ที่ไซ่ง่อน มอแน็ง มาลโรซ์ และทีมงานเตรียมการเพื่อออกหนังสือพิมพ์ และเตรียมพื้นพู่ ขบวนการกู้ชาติ “ยูอ์นัม” (Jeune Annam) ไปพร้อมๆ กัน มาลโรซ์และภริยาเดินทางตระเวนไปทั่วคาบสมุทรอินโดจีน เพื่อศึกษาชีวิตความเป็นอยู่ของชาวพื้นเมืองที่ยากจนอย่างใกล้ชิด กลาราคิดต่อกับสำนักพิมพ์ในสิงคโปร์เพื่อขออนุญาตแปลข่าวที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษของสิงคโปร์ ส่วนสมาคมชาวจีนก็จัดงานเลี้ยงใหญ่เพื่อเรียกรับเงินตั้งเป็นกองทุนทำหนังสือพิมพ์และฉลองการเข้าร่วมกับพรรคก๊กมินตั๋งที่เพิ่งก่อตั้งในจีน หนังสือพิมพ์รายวันชื่อ **L’Indochine** ฉบับแรกออกสู่สาธารณชนเมื่อ 17 มิถุนายน ค.ศ. 1925 โดยแจกฟรีให้ผู้ที่เดินทางตามถนนในไซ่ง่อน มาลโรซ์กับมอแน็งสลับกันเขียนบทความลงหน้าหนึ่งของหนังสือพิมพ์ทุกวัน

น่าสังเกตว่าจุดยืน เนื้อหา และลีลาการเขียนของมาลโรซ์เปลี่ยนไปอย่างเห็นได้ชัด จากที่เคยเขียนแนวฟุ้งฝันเพื่อคนกลุ่มน้อย โดยเล่นสำนวนโวหาร มีลีลาเสียดสี ใช้ภาพพจน์ที่เข้าใจยากแบบคิวบิสม์และดาดาอิสม์ หรือเซอร์เรียลลิสม์ (เช่น ในเรื่อง**พระจันทร์กระดาษ**) เขาหันมาใช้ภาษาที่เรียบง่าย เข้าใจง่ายแบบนักหนังสือพิมพ์ และเสนอเนื้อหาแนวต่อต้านโจมตีผู้ปกครองชาวฝรั่งเศสที่มุ่งเอารัดเอาเปรียบชนพื้นเมือง²⁰ ด้วยเหตุนี้เองหนังสือพิมพ์ **L’Indochine** จึงถูกคุกคามจากทางการเป็นอย่างมาก ในไม่ช้าตัวพิมพ์ก็ถูกตำรวจยึดไปทั้งหมด ทำให้ต้องหยุดกิจการ หลังจากที่ยกหนังสือพิมพ์มาได้เพียง 49 ฉบับ

ปลายเดือนสิงหาคม มาลโรซ์และภริยาเดินทางไปยังฮ่องกง เพื่อหาซื้อตัวพิมพ์ชุดใหม่จากพระนิทายเจซุอิตซึ่งก็ได้แต่ตัวพิมพ์ภาษาอังกฤษ ระหว่างที่อยู่ที่นี่เป็นเวลา 4-5 วัน ทั้งสองได้เดินทางไปมาเก๊าด้วย (แต่ไม่ได้ไปที่จีนแผ่นดินใหญ่) อย่างไรก็ตามมาลโรซ์ก็ได้รับข้อมูลและข่าวความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับบทบาทของพรรคก๊กมินตั๋งและการนัดหยุดงานครั้งใหญ่ของกรรมกรที่ฮ่องกงและกวางตุ้ง(เมืองท่าทางใต้ของจีน)เพื่อต่อต้านอำนาจจักรวรรดินิยมของอังกฤษ ซึ่งมีส่วนกระตุ้นให้เขาเขียนนวนิยายเรื่องแรก คือ **Les Conquérants** (ผู้พิชิต) ต่อมา

เดือนพฤศจิกายน ปีเดียวกัน หนังสือพิมพ์หัวใหม่ ชื่อ **L’Indochine enchaînée** (อินโดจีนติดตรวน) ออกเผยแพร่ต่อสาธารณชน แต่ก็ถูกคุกคามยิ่งกว่าเดิม ถึงขั้นที่มอแน็งเกือบถูกลอบฆ่า ในที่สุดหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ก็ต้องหยุดดำเนินการหลังจากออกมาได้เพียง 23 ฉบับ มาลโรซ์รู้สึกเหนื่อยล้าทั้งใจและกาย จึงตัดสินใจชวนภริยาลับประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 30 ธันวาคม ค.ศ. 1925

ระหว่างที่อยู่ในเรือ เขาใช้เวลาร่างความเรียงเชิงปรัชญา เรื่อง **La Tentation de l’Occident** (เสน่ห์ตะวันตก)

การตั้งสำนักพิมพ์ การเป็นผู้อำนวยการศิลปะของหอศิลป์ N.R.F. และการเขียนนวนิยายชุดเอเชีย (ค.ศ. 1926-1933)

เมื่อกลับถึงปารีส มาลโรซ์ได้รับจดหมายแนะนำจากนักเขียนใหญ่ ฟร็องซัวส์ โมริยัค ให้ไปพบแบร์นาร์ด กราเซต์ (Bernard Grasset) เจ้าของสำนักพิมพ์ที่มีชื่อเสียง หลังการสัมภาษณ์ กราเซต์เสนอให้มาลโรซ์ทำสัญญาเขียนหนังสือให้สำนักพิมพ์ของเขา 3 เรื่อง โดยจ่ายเงินค่าตอบแทนล่วงหน้าให้ก่อนหนึ่ง ผลงานเรื่องแรกที่มาลโรซ์ให้กราเซต์จัดพิมพ์ในปีค.ศ. 1926 คือ **La Tentation de l'Occident** (เสน่ห์ตะวันออก)* นอกจากนั้นยังเขียนบทความเกี่ยวกับตะวันออกอีก 2 บท คือ “D'une Jeunesse européenne” (ว่าด้วยเยาวชนยุโรป) และ “André Malraux et l'Orient” (อองเดร มาลโรซ์กับตะวันออก) ผลงานชุดนี้ได้รับความสนใจจากนักวิจารณ์ในขณะนั้นมาก ทำให้เขาได้รับเชิญให้เข้าร่วมสัมมนาเพื่ออภิปรายเกี่ยวกับเยาวชนรุ่นใหม่ที่ยังดิ้นรน (Pontigny)²¹ ซึ่งทำให้เขาได้เข้าร่วมวงการของนักคิดนักเขียนและปัญญาชนของปารีสอย่างแท้จริง

ระหว่างนี้มาลโรซ์ชักชวนหลุยส์ เซอวาซง มาร่วมกันตั้งสำนักพิมพ์ชื่ออา ลา สเฟร์ (A la Sphère) แต่เกิดปัญหาทางการเงิน จึงตั้งสำนักพิมพ์ในชื่อใหม่ คือ โอซาลด์ส์ (Aux Aldes) เพื่อพิมพ์ผลงานของนักเขียนที่เขาเห็นว่าน่าสนใจโดยให้มีภาพประกอบที่สวยงาม เช่น **Les Paradis Artificiels** (สวรรค์เทียม) ของโบลแดร์ **Les Odes** ของ ปอล วาเลรี, **Le Roi Candaule** ของ อองเดร ฌิด โดยมอบให้ศิลปินกาลานีสเป็นผู้ทำภาพประกอบ นอกจากนั้นยังจัดพิมพ์หนังสือสวยงามราคาแพงเกี่ยวกับตะวันออก เช่นเรื่อง **Les Pagodes d'or** ของปีแยร์ โลตี ซึ่งมีภาพประกอบเป็นภาพขนาดเล็ก (miniatures) ของพม่าในคริสต์ศตวรรษที่ 17 และเรื่อง **Siam** กับ **Rien que la terre** ของนักเขียน นักการทูตชื่อปอล มอรองด์ (Paul Morand) ซึ่งมีภาพประกอบเป็น miniatures ของไทยในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ที่มาลโรซ์อ้างว่าได้รับอนุญาตจากสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพให้ทำสำเนาจากคลังสะสมของหอสมุดวชิรญาณที่กรุงเทพฯ²² อย่างไรก็ตามสำนักพิมพ์นี้ก็อยู่ได้ไม่นานเพราะขาดทุน กราเซต์รับช่วงกิจการไปทำต่อ

มาลโรซ์ประสบความสำเร็จในฐานะนักเขียนยิ่งขึ้นไปอีกเมื่อสำนักพิมพ์กราเซต์พิมพ์จำหน่ายนวนิยายเรื่องแรกของเขา คือ เรื่อง **Les Conquérants** (ผู้พิชิต) ในเดือนกันยายนค.ศ. 1928 ยอดขายนวนิยายซึ่งเกี่ยวกับการขบถ การนัดหยุดงานของกรรมกรในจีนและฮ่องกงเล่มนี้ สูงมาก มีนักวิจารณ์ให้ความสนใจแสดงทัศนะทั้งเชิงบวกและเชิงลบอย่างกว้างขวาง ในเวลาไล่เลี่ยกันนี้เอง สำนักพิมพ์กาเลมาร์ดก็พิมพ์เผยแพร่บทกวีร้อยแก้วของมาลโรซ์เรื่อง **Le Royaume farfelu** (อาณาจักรพิสดาร) ซึ่งใช้เมืองอิสฟาฮันเป็นฉากสำคัญ (ดูบทที่ 2) พร้อมทั้งขอให้มาลโรซ์เซ็นสัญญาเขียนหนังสือให้สำนักพิมพ์กาเลมาร์ดรวม 5 เรื่อง นอกจากนั้นยังแต่งตั้งให้เขาร่วมเป็นกรรมการคัดเลือกต้นฉบับ และทำหน้าที่ “ผู้อำนวยการด้านศิลปะ” ของหอศิลป์ N.R.F. ด้วย

* ผู้วิจัยใช้ตามชื่อแปลของรศ.ดร.ธีรา สุขสวัสดิ์ ณ อยุธยา ในเสน่ห์ตะวันออก สำนักพิมพ์ผีเสื้อ พ.ศ. 2540

2 ปีต่อมา (วันที่ 15 ตุลาคม ค.ศ. 1930) สำนักพิมพ์กราฟิซต์จัดพิมพ์นวนิยายเรื่องที่ 2 คือ **La Voie royale (ราชมรรคา)** ซึ่งเกี่ยวกับการผจญภัยในเขมร หนังสือเล่มนี้ได้รับรางวัลเองแตราลีเยร์ (Prix Interallié) (ดูบทที่ 2)

ในปีค.ศ. 1930 นี้เอง บิดาของมาลโรซ์ฆ่าตัวตาย²³ ระหว่างอยู่กินกับภรรยาคนที่ 3 เนื่องจากมีปัญหาด้านครอบครัวและปัญหาด้านการเงิน

ระหว่างปีค.ศ. 1929 ถึง 1931 มาลโรซ์กับภรรยาได้เดินทางไปตะวันออกถึง 3 ครั้ง ครั้งแรก (1929) ไปเปอร์เซีย เพื่อเยี่ยมชมเมืองหลายเมือง โดยเฉพาะเมืองอิสฟาฮันที่มาลโรซ์เคยเฝ้านั่งตั้งแต่ อายุ 15 ต่อจากนั้นได้ไปอิรักและซีเรีย ครั้งที่ 2 (1930) ทั้งสองได้กลับไปอิสฟาฮันอีก แล้วต่อไป ที่อัฟกานิสถานและตุรกี สำหรับครั้งที่ 3 (1931) นั้น เกือบเรียกได้ว่าเป็นการเดินทางรอบโลกของมาลโรซ์และภรรยา โดยเริ่มที่มอสโกและทัชเคนท์ แล้วต่อไปที่เปอร์เซียและอัฟกานิสถาน หลังจากนั้นก็เดินทางผ่านช่องแคบโคเคเบอร์ ผ่านเมืองเปซาวาร์, ราวัดพินดิ ไปถึงอินเดีย ที่อินเดียทั้งสองได้เยี่ยมชมเมืองพาราณสี กัลกัตตา เดลีทั้งเก่าและใหม่ ต่อจากนั้นก็ไปพม่า มาเลเซีย ยองกง และจีน ที่ประเทศจีน มาลโรซ์และภรรยาได้เยี่ยมชมเมืองกวางตุ้ง เซี่ยงไฮ้ และปักกิ่ง แล้วขึ้นรถไฟไปญี่ปุ่น ที่ญี่ปุ่น มาลโรซ์แสดงความสนใจวัฒนธรรมและภาพลายเส้นและจิตรกรรมของศิลปินญี่ปุ่น ทั้งรุ่นเก่าและร่วมสมัยเป็นอย่างมาก ต่อจากนั้นเขาได้เดินทางไปสหรัฐอเมริกา (นิวยอร์ก) ก่อนบินกลับปารีส

โอลิวิเยร์ ทอดด์ (Olivier Todd)²⁴ นักหนังสือพิมพ์ผู้เขียนหนังสือชีวประวัติของมาลโรซ์ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่าการเดินทางของมาลโรซ์และภรรยาในช่วง 3 ปีนี้ นอกจากจะเป็นการท่องเที่ยวชมศิลปวัฒนธรรมของประเทศทางตะวันออกแล้ว ยังมีจุดประสงค์ที่จะหาซื้องานศิลปะสำหรับหอศิลป์ N.R.F โดยเจ้าของหอศิลป์เป็นผู้สนับสนุนด้านค่าใช้จ่าย ในปีค.ศ. 1930 หลังการเดินทางครั้งที่ 2 หอศิลป์ N.R.F ได้จัดแสดงเศียรพุทธรูปแบบคันธาระ (gréco-bouddhique) จำนวนมากถึง 42 ชิ้น (ซึ่งมาลโรซ์เขียนอธิบายไว้ในสุจิตร์ว่า เป็นศิลปวัตถุของ Pamir ซึ่งเคยอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งคาบูล ซึ่งถูกพวกนักปฏิวัติบุกเข้าทำลาย) และในปีค.ศ. 1931 หลังการเดินทางครั้งที่ 3 หอศิลป์ N.R.F จัดแสดงเศียรพุทธรูปแบบคันธาระถึง 62 ชิ้น เพื่อเตรียมส่งไปขายให้หอศิลป์ในอเมริกาและพิพิธภัณฑสถานต่างๆ คิดเป็นมูลค่าประมาณ 920,000 ฟรังก์ นอกจากนั้นยังมีภาพวาดเส้น ภาพจิตรกรรมและศิลปวัตถุอื่นๆ จากตะวันออกกลางและตะวันออกไกลอีกมาก ทั้งนี้ในช่วงปลายปีค.ศ. 1931 หอศิลป์ N.R.F ได้ร่วมกับ Stone Art Gallery จัดแสดงเศียรพุทธรูปเหล่านี้ที่นิวยอร์กด้วย

ในระบายนี้อมาลโรซ์มีรายได้ดีมาก ย้ายไปอยู่ห้องชุดขนาดใหญ่ ตกแต่งห้องรับแขก และห้องทำงานด้วยพุทธรูปแบบคันธาระชั้นที่สวยงามที่สุด 3 ชิ้น นอกจากนั้นยังได้มอบเศียรพุทธรูปขนาดเล็กให้เป็นของกำนัลแก่ผู้ใกล้ชิดหลายคน เช่น ฌิด และ มาร์แต็ง ดู การ์ด²⁵

นอกเหนือจากการเดินทางเพื่อท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรมและธุรกิจศิลป์แล้ว การได้ไปเมืองสำคัญของจีน 3 เมือง คือ กวางตุ้ง เซี่ยงไฮ้ และปักกิ่ง ในปีค.ศ. 1931 อันเป็นช่วงเวลาที่เกิดการนัดหยุดงานครั้งใหญ่ของกรรมกรคอมมิวนิสต์ที่เซี่ยงไฮ้ ทำให้มาลโรซ์เกิดแรงบันดาลใจในการเขียนนวนิยาย

เรื่องใหม่คือ **La Condition humaine (มนุษย์ภาวะ)** ซึ่งสำนักพิมพ์กาเลมาร์ดพิมพ์เผยแพร่เมื่อวันที่ 28 เมษายน ค.ศ. 1933 (ฉบับที่ 2) นวนิยายเรื่องนี้ได้รับรางวัลกงกูร์ต (Prix Goncourt) ด้วยมติเอกฉันท์ของคณะกรรมการ และได้รับความสนใจจากผู้อ่านเป็นอย่างมาก รวมทั้งได้รับการแปลเป็นภาษาต่างประเทศหลายภาษา

การต่อต้านลัทธิฟาสซิสต์ในยุโรป การเขียนนวนิยายและการถ่ายทำภาพยนตร์ (1933-1939)

ค.ศ. 1933 เป็นปีที่พรรคนาซีของฮิตเลอร์และลัทธิฟาสซิสต์ขึ้นสู่อำนาจ มีการคุกคามสิทธิมนุษยชนและผู้ไม่เห็นด้วยกับลัทธิเผด็จการขจัดอย่างรุนแรง มาลโรซ์จึงเริ่มเข้าไปมีบทบาททางสังคมและการเมืองโดยร่วมกับ อ็องเดร ฌิด และนักเขียนปัญญาชนฝ่ายซ้าย ก่อตั้งสมาคมนักเขียนและศิลปินปฏิวัติ (Association des écrivains et artistes révolutionnaires หรือ A.E.A.R.) ในฐานะนายกสมาคม มาลโรซ์ได้แสดงปาฐกถาปกป้องสิทธิของนักเขียนและศิลปินหลายครั้งร่วมกับฌิด และได้พบสนทนากับทรอตสกี (Léon Trotsky) ซึ่งลี้ภัยจากโซเวียตรัสเซีย (ภายใต้การนำของสตาลินผู้เป็นเผด็จการซ้ายจัด) มาอยู่ในฝรั่งเศสชั่วคราว นอกจากนี้ได้ร่วมกับฌิดเดินทางไปเบอร์ลิน เพื่อเจรจายอให้ฮิตเลอร์ปลดปล่อยเทลมันน์ (Thaelmann) และดิมิทรอฟ (Dimitrov) ซึ่งถูกกล่าวหาว่าวางเพลิงรัฐสภาเยอรมัน แต่ฮิตเลอร์ไม่ยอมให้เข้าพบ

ในช่วงเดือนสิงหาคม ถึง กันยายน ค.ศ. 1934 มาลโรซ์เข้าร่วมประชุมใหญ่ของนักเขียนโซเวียตที่มอสโก ซึ่งมีแมกซิม กอร์กี (Maxime Gorky) เป็นประธาน และได้บรรยายในหัวข้อ “L’art est une conquête” (ศิลปะคือการพิชิต) ในการประชุมครั้งนี้มาลโรซ์ได้รู้จักกับนักเขียนคอมมิวนิสต์ชาวเยอรมัน ชื่อวิลลี แบร์เดล (Willy Berdel) ซึ่งเล่าให้เขาฟังว่าเพิ่งออกจากคุกของนาซีหลังถูกจองจำอยู่ 13 เดือน การพบปะครั้งนี้เป็นแรงกระตุ้นให้เขาเขียนนวนิยายเรื่อง **Le Temps du Mépris (ทุเรศ)** ซึ่งสำนักพิมพ์กาเลมาร์ดพิมพ์เผยแพร่ในปีค.ศ. 1935 (ฉบับที่ 2)

เดือนมิถุนายน ค.ศ. 1936 มาลโรซ์เข้าร่วมประชุมใหญ่ของสมาคมนักเขียนนานาชาติเพื่อปกป้องวัฒนธรรม (Association internationale des écrivains pour la défense de la culture) ที่ลอนดอน และได้แสดงปาฐกถาในหัวข้อ “Sur l’héritage culturel” (ว่าด้วยมรดกทางวัฒนธรรม)

ในปีนี้มาลโรซ์ให้การสนับสนุนพรรค Front populaire (แนวหน้าประชาชน) อันเป็นพรรคฝ่ายซ้ายที่ได้รับเลือกเป็นเสียงข้างมากเป็นครั้งแรก และได้เป็นรัฐบาลของฝรั่งเศส นอกจากนี้เขายังสนใจความเคลื่อนไหวทางการเมืองในสเปนด้วย มาลโรซ์ได้รับเชิญจากโจเซ แบร์กาเม็ง (José Bergamin) นักเขียนชาวสเปนให้ไปกรุงมาดริด พร้อมด้วยตัวแทนของสมาคมนักเขียนนานาชาติ 3 คน เพื่อรับทราบสถานการณ์ทางการเมืองและทางวัฒนธรรมซึ่งกำลังวิกฤต กลาราคิดตามมา

ด้วยและแสดงอาการระหองระแหงกับสามี เนื่องจากได้ทราบระแคะระคายว่ามาลโรซ์กำลังมีความสัมพันธ์กับนักเขียนหญิงชื่อ ฌอแซต กลอตส์(Josette Clotis) ตั้งแต่ปีค.ศ. 1933

เดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1936 เมื่อมาลโรซ์ทราบว่านายพลฟรังโก(Franco) ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากมุสโสลินีและฮิตเลอร์ นำทหารเข้ายึดอำนาจจากรัฐบาลรีพับลิกัน (ภายใต้การปกครองของพรรคแนวหน้าประชาชนแห่งสเปน) เกิดการต่อสู้ปะทะกันกลายเป็นสงครามกลางเมืองขึ้น เขาวิ่งค้นหาทางช่วยเหลือฝ่ายรีพับลิกัน โดยขอรับบริจาคเครื่องบินมือสองจากประเทศต่างๆ จัดตั้งกองบินน้อยเอสปาญา (Escadrille España) ขึ้น และทำหน้าที่คัดเลือกนักบินอาสาสมัครและนักบินรับจ้างจากหลายประเทศ กองบินซึ่งมีมาลโรซ์เป็นผู้บังคับการนี้²⁶ สามารถโจมตีจุดยุทธศาสตร์ของฝ่ายนายพลฟรังโกหลายครั้ง แต่ต่อมาเครื่องบินหลายลำก็ถูกฝ่ายตรงข้ามยิงตก หลายลำประสบอุบัติเหตุเพราะเครื่องชำรุด แม้นักบินทั้งชาวสเปนและชาวต่างชาติจะทำหน้าที่อย่างกล้าหาญ แต่ก็ได้รับบาดเจ็บและเสียชีวิตจำนวนมาก ในที่สุดกองบินเอสปาญาก็ต้องสลายตัว เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1937

หนึ่งสัปดาห์หลังจากนั้นมาลโรซ์เดินทางไปสหรัฐอเมริกาและแคนาดา²⁷ ในฐานะประธานสมาคมปัญญาชนต่อต้านฟาสซิสต์และผู้ดำเนินการหาเงินทุนเพื่อซื้อรถพยาบาลและยารักษาโรคช่วยเหลือพวกรีพับลิกัน ในสเปน มาลโรซ์รณรงค์หาทุนด้วยการให้สัมภาษณ์แก่นักหนังสือพิมพ์หลายฉบับและไปบรรยายตามมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงหลายแห่ง ในการนี้เขาได้รับเงินบริจาคมาก่อนใหญ่ และนำเงินเหล่านี้ไปมอบให้ประธานาธิบดีมานูเอล อาซาญา(Manuel Azaña)ของสเปนราวกลางเดือนเมษายน ต่อจากนั้นมาลโรซ์ก็ไปพักอยู่แถบเทือกเขาพิเรนีส(Pyrénées) กับฌอแซต กลอตส์ และใช้เวลาส่วนใหญ่เขียนหนังสือถ่ายทอดประสบการณ์ที่ได้ร่วมต่อสู้ในสงครามกลางเมืองสเปนในรูปของนวนิยายที่ชื่อว่า **L'Espoir (ความหวัง)** โดยทยอยส่งไปพิมพ์เป็นตอนๆ ในหนังสือพิมพ์ **Ce Soir** ซึ่งหลุยส์ อารากเป็นบรรณาธิการ ต่อจากนั้นสำนักพิมพ์กาสิมาร์ดนำไปจัดพิมพ์เป็นเล่ม เผยแพร่ต่อสาธารณชนในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1937 (ดูบทที่ 2)

ต้นปีค.ศ. 1938 มาลโรซ์นำบางตอนของนวนิยาย **L'Espoir** มาดัดแปลงเป็นบทภาพยนตร์เรื่องเซียร์รา เดอ เตรูแอล (Sierra de Teruel) แล้วยกกองไปถ่ายทำที่บาร์เซโลนา และอีกหลายเมืองในแคว้นคาตาลัญญ์ (Catalogne) โดยมีรอลองด์ ดูอาล(Roland Tual) และ กอร์นิกลียง-มอลินิเยร์ (Corniglion-Molinier) (ซึ่งเป็นนักบินที่เคยขับเครื่องบินไปช่วยมาลโรซ์ค้นหาอาณาจักรโบราณของราชินีแห่งชาบา เมื่อปีค.ศ. 1934 และเคยเป็นนักบินร่วมรบในกองบินน้อยเอสปาญา) เป็นที่ปรึกษา ระยะนี้มาลโรซ์กับฌอแซต กลอตส์ เดินทางไปสเปนบ่อยครั้ง เพื่อควบคุมการถ่ายทำทั้งในสตูดิโอและสถานที่จริง ภาพยนตร์เรื่องเซียร์รา เดอ เตรูแอล ถ่ายทำเสร็จในเดือนกันยายน ค.ศ. 1939 แต่ยังไม่ได้ออกฉายในโรงภาพยนตร์เพราะเกิดสงครามโลกครั้งที่สองเสียก่อน ภาพยนตร์เรื่องนี้เพิ่งมี

โอกาสได้ฉายให้สาธารณชนชมเมื่อสงครามยุติแล้ว เมื่อเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1945 โดยเปลี่ยนเป็นชื่อเดียวกับนวนิยายคือ **L'Espoir** และได้รับรางวัลหลุยส์-เบลลุก (Louis-Belluc)

ประสบการณ์ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 นวนิยายเรื่องสุดท้ายและความเรียงว่าด้วยศิลปะ (1939-1957)

ปลายปีค.ศ. 1939 ระหว่างเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 มาลโรซ์กับฌอแซต กลอตส์²⁸ พำนักอยู่ทางใต้ของฝรั่งเศสซึ่งเป็นเขตปลอดการยึดครองของนาซี (zone libre) เขานำประสบการณ์จากการถ่ายทำภาพยนตร์มาเขียนบทความเรื่อง “L'Esquisse d'une psychologie du cinéma” (ต้นร่างว่าด้วยจิตวิทยาภาพยนตร์) และต่อมาก็เริ่มเขียนบทความว่าด้วยจิตวิทยาศิลปะลงในวารสาร **Verve** ช่วงปีค.ศ. 1937-1938

เดือนเมษายน ค.ศ. 1940 มาลโรซ์ไปสมัครเป็นทหารประจำหน่วยรถถังที่เมืองพรอเว็งซ์ (Provins) ภายใต้การบังคับบัญชาของ อัลแบร์ต เบอเรต์ (Albert Beuret)²⁹ อีก 2 เดือนต่อมากองทหารที่มาลโรซ์สังกัดได้เคลื่อนย้ายมาทางตะวันตกเฉียงใต้ เกิดปะทะกับกองทหารเยอรมัน มาลโรซ์และทหารทั้งกอง ถูกจับเป็นเชลย และถูกนำไปขังไว้ในโบสถ์ประจำเมืองซองส์ (Sens) แต่ด้วยความช่วยเหลือของรอลองด์ น้องชายต่างมารดา (ซึ่งทำงานให้กับขบวนการฝรั่งเศสเสรีใต้ดิน) มาลโรซ์จึงหนีรอดออกมาได้ ประสบการณ์ครั้งนี้เป็นแรงบันดาลใจให้มาลโรซ์เขียนนวนิยายเรื่องสุดท้าย คือ **Les Noyers de l'Altenburg** (ต้นวอลนัทที่อัลเตนบูร์ก) สำนักพิมพ์โอด-เปอีส์ (Haut-Pays) ที่โลซานน์ในสวิตเซอร์แลนด์จัดพิมพ์จำหน่าย ในช่วงฤดูร้อนปีค.ศ. 1943

เดือนมีนาคม ค.ศ. 1944 เมื่อทราบว่าน้องชายต่างมารดาทั้งสองคนคือ โกล็ดและรอลองด์ ซึ่งทำงานให้กับขบวนการฝรั่งเศสเสรีใต้ดินถูกฝ่ายนาซีจับกุม แล้วถูกส่งไปที่ค่ายกักกันและเสียชีวิตต่อมา³⁰ อ็องเดร มาลโรซ์จึงเข้าร่วมขบวนการฝรั่งเศสเสรี ได้รับมอบหมายให้ควบคุมกองทหาร โดยใช้ชื่อพันเอกแบร์ฌเอร์ (Colonel Berger) (Berger เป็นชื่อตัวละครสำคัญในนวนิยายเรื่อง **ต้นวอลนัทที่อัลเตนบูร์ก**) รับผิดชอบแถบเมืองโลต์ (Lot), กอแรซ (Corrèze) และ ดอร์โดญ (Dordogne) คราวนี้เขาได้ปะทะกับทหารเยอรมันอีก ถูกยิงบาดเจ็บและถูกส่งไปขังในคุกที่เมือง ตูลูส (Toulouse) แต่ไม่ช้าก็ถูกปล่อยให้เป็นอิสระ และได้มาเป็นผู้บังคับการกองกำลังอัลซาส-ลอเรน (la Brigade Alsace-Lorraine) รับผิดชอบบริเวณเมืองดานมารี (Dannemarie), มุลูซ (Mulhouse) และสตราสบูร์ก (Strasbourg) กองกำลังนี้ทำการรบอย่างกล้าหาญ เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองยุติ มาลโรซ์ได้รับเหรียญกล้าหาญและเครื่องอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดคือ เลฌียง ดอนเนอร์ (Légion d'honneur) เมื่อเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1945

มัลโรซ์บันทึกไว้ใน *Antimémoires* (ปฏิภาคแห่งความทรงจำ) ตอนหนึ่งว่า

“ที่ผมสมัครเป็นทหารเข้าร่วมรบก็เพราะต้องการสิ่งที่เรียกว่าความยุติธรรมในสังคม หรือถ้าจะพูดให้ชัดยิ่งขึ้น ก็คือ เพราะอยากให้เพื่อนมนุษย์มีโอกาสอย่างเสมอภาค ผมเป็นผู้นำในกลุ่มต่อต้านลัทธิฟาสซิสต์ทั่วโลกพร้อมกับ รอแม็ง รอลองด์ (Romain Rolland) แล้วผมกับอองเดร ฌิด ก็พากันไปยื่นคำร้องต่อฮิตเลอร์เพื่อคัดค้านการพิจารณาตีความคิมิทรอฟ กับพวกที่ถูกกล่าวหาว่าวางเพลิงรัฐสภาเยอรมัน แต่ฮิตเลอร์ไม่ยอมให้เข้าพบ พอเกิดสงครามกลางเมืองสเปนผมก็ไปร่วมรบ...ต่อจากนั้นเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ระเบิดขึ้น ฝรั่งเศสถูกเยอรมันนาซียึดครอง ผมจึงได้ ‘แต่งงานกับประเทศฝรั่งเศส’ เช่นเดียวกับคนอื่นๆ” (OC III, pp.101-102)

สำหรับมัลโรซ์ สงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นเหตุการณ์สำคัญที่ทำให้เขาหันมา “แต่งงานกับประเทศฝรั่งเศส” กล่าวคือทุ่มเทอุทิศกายใจให้แก่มาตุภูมิของตนเอง หลังจากที่ได้อุทิศตนต่อสู้เพื่อเสรีภาพให้แก่ประเทศอื่นมาแล้ว ยิ่งไปกว่านั้นสงครามครั้งนี้ทำให้เขาได้มีโอกาสทำงานร่วมกับนายพลชาร์ลส์ เดอโกล (Charles de Gaulle) ผู้นำขบวนการกู้ชาติที่เขายกย่องชื่นชมเป็นอย่างยิ่งด้วย

การเข้าร่วมรัฐบาลเดอ โกล 1 และพรรค R.P.F. (ค.ศ. 1945-1949)

วันที่ 5 สิงหาคม ค.ศ. 1945 หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลงแล้วประมาณ 2 เดือน มัลโรซ์ได้รับการติดต่อจากนายทหารคนสนิทของนายพลเดอโกล เพื่อเชิญให้เขาไปพบที่กระทรวงกลาโหมในวันรุ่งขึ้น ระหว่างการพบปะสนทนากันครั้งแรกนี้ นายพลเดอโกล ได้ซักถามมัลโรซ์เกี่ยวกับประสบการณ์ แนวคิดและจุดยืนของเขาอยู่นาน ซึ่งมัลโรซ์ได้เขียนเล่าไว้อย่างละเอียด (ดูบทที่ 4)

หลังจากนั้นไม่นานมัลโรซ์ได้รับการทาบทามให้ช่วยงานของนายพลเดอโกลในฐานะที่ปรึกษาด้านการศึกษาและวัฒนธรรม

วันที่ 21 พฤศจิกายน ค.ศ. 1945 ประธานาธิบดีเดอโกลจัดตั้งรัฐบาลผสมซึ่งประกอบด้วย 3 พรรค คือ คริสเตียนเดโมแครต สังคมนิยม และคอมมิวนิสต์ฝรั่งเศส มัลโรซ์ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงประชาสัมพันธ์³¹ แต่หลังจากนั้นไม่ถึง 3 เดือน เมื่อวันที่ 20 มกราคม ค.ศ. 1946 ประธานาธิบดีเดอโกลก็ประกาศลาออกเนื่องจากทนไม่ได้กับการมุ่งแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวของนักการเมืองร่วมรัฐบาล โดยเฉพาะนักการเมืองจากพรรคสังคมนิยมและพรรคคอมมิวนิสต์ฝรั่งเศส³² มัลโรซ์ลาออกตามนายพลเดอโกล แล้วหันมาทุ่มเทเวลาให้กับการเขียนหนังสือเกี่ยวกับศิลปะ อย่างไรก็ตามเขาก็มิได้ละบทบาททางการเมือง โดยร่วมเป็นกรรมการใน “คณะกรรมการศึกษาเพื่อสนับสนุนให้นายพลเดอโกล กลับมาอีกครั้งหนึ่ง” นอกจากนี้ยังทำงานร่วมกับบุคคลสำคัญที่นิยมแนวคิดของเดอโกล เช่น มิเชล เดอเบร์ (Michel Debré), ฌากส์ ชูสแตลล์

(Jacques Soustelle) และ เรมอนด์ อารอง(Raymond Aron) เพื่อเตรียมจัดตั้งพรรค RPF (Rassemblement du Peuple Français) นายพลเดอโกลประกาศเปิดตัวพรรค RPF อย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 7 เมษายน ค.ศ. 1947 ในการนี้มาลโรซ์ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้อำนวยการฝ่ายประชาสัมพันธ์ของพรรค ตลอดปีค.ศ. 1947 และ 1948 มาลโรซ์ทำงานให้แก่พรรค RPF ของนายพลเดอโกลอย่างเต็มที่ โดยทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์ให้ชาวฝรั่งเศสรับรู้ถึงผลงานของพรรค เผยแพร่อุดมการณ์และนโยบายของนายพลเดอโกลที่มุ่งฟื้นฟูพัฒนาประเทศฝรั่งเศส มาลโรซ์แสดงจุดยืนต่อต้านพรรคคอมมิวนิสต์ฝรั่งเศสที่นิยมสตาลินซึ่งโจมตีนายพลเดอโกลอย่างผิดๆ โดยเขียนบทความลงในวารสารของพรรค 3 ฉบับ คือ *L'Étincelle*, *Le Rassemblement* และ *Liberté de l'Esprit* ทั้งนี้มาลโรซ์ได้ชี้ให้เห็นด้วยว่า ลัทธิคอมมิวนิสต์ในรัสเซียถึงยุคเสื่อม เนื่องจากสตาลินรวบอำนาจและคุกคามสิทธิเสรีภาพทั้งทางการเมืองและวัฒนธรรมอย่างน่าวิตกยิ่ง

การที่มาลโรซ์หันมาทุ่มเทให้พรรค RPF ของเดอโกล ซึ่งอยู่คนละขั้วกับพรรคคอมมิวนิสต์ฝรั่งเศสนั้น ทำให้เขาถูกโจมตีจากปัญญาชนฝ่ายซ้ายมาโดยตลอด โดยเฉพาะฌ็อง-ปอล ซาทร์ ซีมอน เดอ โบวัวร์ และโมริส เมร์โล-ปงตี (Maurice Merleau-Ponty) ผู้เขียนบทความลงในวารสาร **Les Temps Modernes** (ซึ่งฌ็อง ปอล ซาทร์เป็นบรรณาธิการ) ฉบับเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1948 กล่าวหาว่ามาลโรซ์แปรพักตร์เปลี่ยนจากซ้ายมาเป็นขวา³³ แต่ โกลีต เดลมาส (Claude Delmas) ก็ต่างว่าการที่มาลโรซ์กลายเป็นโกลิสต์นั้น ไม่ใช่เรื่องแปลก เนื่องจากก่อนหน้านี้เขาไม่เคยประกาศตนว่าเป็นมาร์กซิสต์หรือไม่เคยเข้าเป็นสมาชิกของพรรคคอมมิวนิสต์ของฝรั่งเศสเลย แม้แต่บรรดาตัวละครในนวนิยายของเขาที่เรียกตนเองว่ามาร์กซิสต์นั้น แท้จริงแล้วก็ไม่เคยเชื่อฟังทฤษฎีมาร์กซิสต์อย่างจริงจัง และตัวมาลโรซ์เองก็คัดค้านพวกคลั่งทฤษฎีมาร์กซิสต์อยู่เสมอมา³⁴ ส่วน ฌานีน มอซูส์ (Janine Mossuz-Lavau) ก็ชี้ว่าหากพิจารณาบทบาทของมาลโรซ์นับแต่วัยหนุ่มสมัยที่เขาทำหนังสือพิมพ์ในอินโดจีนหรือสมัยที่เขาร่วมต่อต้านลัทธิฟาสซิสต์ของฮิตเลอร์ แล้วไปร่วมสู้รบในสเปนและสู้รบต่อต้านนาซีระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 จนกระทั่งถึงเป็นโกลิสต์ มาลโรซ์มีจุดยืนแน่วแน่มั่นคือการต่อสู้เพื่อเสรีภาพ และเพื่อปกป้องสิทธิของมนุษยชน นักวิชาการผู้นี้ย้ำด้วยว่า “หากไม่มีนายพลเดอโกล ลัทธิโกลิสต์ก็ไม่มีความหมายสำหรับมาลโรซ์... โกลิสต์คือการมีพันธกิจเคียงข้างเดอโกล ซึ่งเปรียบได้กับยักษ์ใหญ่แห่งประวัติศาสตร์”³⁵

ปลายปีค.ศ. 1949 มาลโรซ์เกิดขัดแย้งกับพวกโกลิสต์ในพรรค RPF ซึ่งส่วนใหญ่เป็นฝ่ายนายทุนและมีความคิดแบบขวาจัด เขาจึงลดบทบาทตนเองทางด้านการเมือง หันไปทุ่มเทเวลาเขียนหนังสือเกี่ยวกับศิลปะอย่างเต็มที่ หลังจากเผยแพร่หนังสือชุด **La Psychologie de l'art** (จิตวิทยาของศิลปะ)³⁶ ซึ่งมี 3 เล่ม เขาได้นำเรื่องนี้มาปรับปรุงเนื้อหาสาระเสียใหม่และเขียนเพิ่มเติมเข้าไปอีก 1 ตอน แล้วรวมพิมพ์ทุกตอนให้อยู่ในเล่มเดียวกัน ให้ชื่อใหม่ว่า **Les Voix du silence** (เสียงแห่งความเงียบ) สำนักพิมพ์กาเลมาร์จัดพิมพ์เผยแพร่ในปีค.ศ. 1951 (ฉบับที่ 4)

ระยะนี้มาลโรซ์ได้รับเชิญให้ไปบรรยายและให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมหลายครั้ง ที่สำคัญได้แก่ การบรรยายเรื่อง “L’homme et la culture” (มนุษย์กับวัฒนธรรม) ที่หอประชุมมหาวิทยาลัยซอร์บอน(วันที่ 4 พฤศจิกายน ค.ศ. 1946) เรื่อง “Appel aux intellectuels” ที่ ห้างประชุมเพลแยล(Salle Pleyel) เมื่อวันที่ 5 มีนาคม ค.ศ. 1948³⁷ นอกจากนั้นยังได้แสดงสุนทรพจน์ว่าด้วย “La liberté de la culture” (เสรีภาพของวัฒนธรรม) ที่ ห้างประชุมกาโว(Salle Gaveau) ในเดือนมีนาคมค.ศ. 1952 เขาให้สัมภาษณ์แก่วารสาร **Carrefour** ฉบับที่ 393 ในประเด็นที่ว่า “L’État n’est pas fait pour diriger l’art mais pour le servir” (รัฐไม่ได้สร้างขึ้นเพื่อควบคุมศิลปะแต่เพื่อทำหน้าที่รับใช้ศิลปะ)

ในด้านชีวิตส่วนตัว ในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1948 หลังจากที่หย่าขาดจากกลาราสำเร็จ มาลโรซ์ได้เข้าพิธีสมรสกับมาดแลน (Madeleine) ภรรยาหม้ายของรอลองด์น้องชายต่างมารดา ต่อจากนั้น มาลโรซ์ พร้อมด้วยครอบครัว ซึ่งประกอบด้วย มาดแลน อาเล็ง (บุตรชายของมาดแลนกับรอลองด์) โกติเยร์ และ แวงซองต์(บุตรชายของมาลโรซ์ที่เกิดจากฌอแซต กลอดิสส์) ก็ไปพำนักอยู่ที่ย่านบูลอญ (Boulogne) ของปารีส ในช่วงฤดูร้อนของปีค.ศ. 1952 มาลโรซ์ และมาดแลนได้ไปเที่ยวพักผ่อนด้วยกันที่กรีซ อียิปต์ และอิหร่าน

ระหว่างปีค.ศ. 1952-1954 หนังสือความเรียงเกี่ยวกับศิลปะของมาลโรซ์ชุดใหม่ คือ **Le Musée imaginaire de la sculpture mondiale**(พิพิธภัณฑ์ในจินตนาการว่าด้วยปฏิมากรรมโลก 3 เล่ม)ปรากฏสู่สาธารณชน และอีก 3 ปีต่อมา ในปีค.ศ. 1957 หนังสือเรื่อง **La Métamorphose des dieux** (รูปแปรแห่งทวยเทพ) ก็ออกวางจำหน่าย³⁸ (ดูบทที่ 2)

การเข้าร่วมกับรัฐบาลเดอโกล 2 และการดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม (ค.ศ. 1958, 1959-1969)

เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1958 ในช่วงที่ปัญหาแอลจีเรียทวีความรุนแรง มาลโรซ์ร่วมกับฌ็อง-ปอล ซาร์ตร์ ฟร็องซัวส์ โมริแย็ก และ มาร์แต็ง ดู การ์ด ทำหนังสือร้องเรียนต่อประธานาธิบดี เรเน กอติ(René Coty) เพื่อคัดค้านที่ทางการฝรั่งเศสยึดหนังสือเรื่อง **La Question** ของ อ็องรี อาเล็ก (Henri Alleg) ที่ประณามการใช้วิธีทรมานในแอลจีเรีย คำร้องเรียนฉบับนี้ลงพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือพิมพ์หลายฉบับ อาทิ **Le Monde, L’Express** และ **L’Humanité**

วันที่ 13 พฤษภาคม ค.ศ. 1958 ปัญหาแอลจีเรียวิกฤตยิ่งขึ้นอีก เนื่องจากนายพลซาลอง (Salan) กระทำการขบถแข็งข้อต่อฝรั่งเศส นายพลเดอโกลได้รับการขอร้องจากประธานาธิบดี เรอเน กอติ ให้ขึ้นมามาปารีสเพื่อช่วยแก้ปัญหาวิกฤตการณ์แอลจีเรีย มาลโรซ์ทราบข่าวนี้ขณะได้รับเชิญไปบรรยายที่ฟลอเรนซ์ เขารีบกลับมาปารีสและเข้าพบนายพลเดอโกล อีก 2 วันต่อมา

วันที่ 1 มิถุนายน ค.ศ. 1958 รัฐสภาลงคะแนนเสียงให้นายพลเดอโกลเป็นนายกรัฐมนตรีมีอำนาจเต็มในการจัดการกับสถานการณ์ฉุกเฉินเป็นเวลาหกเดือน และมีอำนาจในการร่างรัฐธรรมนูญใหม่ด้วย หลังจากนั้นมีการเลือกตั้ง นายพลเดอโกลได้รับเลือกเป็นประธานาธิบดีแห่งสาธารณรัฐที่ห้า เมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ. 1958 มาลโรซ์ได้รับแต่งตั้งเป็นที่ปรึกษาของประธานาธิบดีรับผิดชอบด้านการประชาสัมพันธ์ และต่อมา ในวันที่ 7 กรกฎาคม เขาได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบด้านการเผยแพร่วัฒนธรรมฝรั่งเศส ภายใต้นี้ มาลโรซ์เดินทางไปแสดงสุนทรพจน์บ่อยครั้งทั้งในประเทศและต่างประเทศ หลังจากเดินทางไปหมู่เกาะซึ่งเป็นดินแดนของฝรั่งเศสโพ้นทะเลอันได้แก่ กวาเดอลูป (Guadeloupe), มาร์ตีนิก (Martinique) และ กายอานา (Guyane) มาลโรซ์ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนประธานาธิบดีเดอโกลไปเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศอิหร่าน อินเดีย และญี่ปุ่น ในช่วงเดือนพฤศจิกายน หลังจากพักที่เตหะราน 1 คืน มาลโรซ์และมาดแลนกรียาได้ไปนิวเดลี เข้าพบสนทนากับประธานาธิบดีเนห์รู และหลังจากนั้นได้ไปเยี่ยมชมแหล่งศิลปะในอินเดียตอนใต้ โดยเฉพาะได้ชมศิลปะถ้ำเอลิแฟนตา (Elephanta) และ เอลลอร่า (Ellora) แล้วเยี่ยมชมเมืองฉันทิครหะ (Chandigarh) ซึ่งสถาปนิกชาวฝรั่งเศสชื่อเลอ กอร์บูซิเยร์ (Le Corbusier) เป็นผู้ออกแบบวางผังเมืองและสิ่งก่อสร้างโดยรวม ที่ญี่ปุ่นมาลโรซ์และกรียาได้เข้าเฝ้าจักรพรรดิฮิโรฮิโตะ ต่อจากนั้นไปโตเกียวและนารา ชมผลงานจิตรกรรมของศิลปินทากาโนบุ (Takanobu) และชมประติมากรรมโพธิสัตว์กวอนอิม (la Kannon Kudara) ตลอดจนให้สัมภาษณ์แก่สื่อมวลชนแล้วไปเป็นประธานในพิธีวางศิลาฤกษ์ ศูนย์วัฒนธรรมฝรั่งเศส-ญี่ปุ่น

วันที่ 8 มกราคม ค.ศ. 1959 มาลโรซ์ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม (Ministre délégué des Affaires culturelles) และดำรงตำแหน่งนี้นานถึง 10 ปีเต็ม ระหว่าง ค.ศ. 1959 ถึง 1969 เขาได้รับความไว้วางใจจากนายพลเดอโกลเป็นอย่างมากและได้สร้างผลงานด้านศิลปวัฒนธรรมจนทำให้ประเทศฝรั่งเศสมีชื่อเสียงโดดเด่น (ดูบทที่ 3)

ในท่ามกลางความขัดแย้งระหว่างฝรั่งเศสกับแอลจีเรีย มาลโรซ์แสดงจุดยืนอยู่ฝ่ายนายพลเดอโกล ผู้ซึ่งกำลังเตรียมเสนอโนบายที่จะให้ชาวแอลจีเรียตัดสินใจอนาคตของพวกเขาเอง ท่าทีเช่นนี้ทำให้ปัญญาชนฝ่ายซ้ายรู้สึกผิดหวังในตัวมาลโรซ์เป็นอย่างยิ่ง วันที่ 1 กรกฎาคม ค.ศ. 1959 โมริซ นาดอ (Maurice Nadeau) ได้ตีพิมพ์จดหมายเปิดผนึกในวารสาร *Les Lettres nouvelles* วิพากษ์วิจารณ์ว่า มาลโรซ์ปิดปากเงียบไม่เสนอความเห็นเกี่ยวกับการเรียกร้องหาความยุติธรรมของชาวแอลจีเรียอีกต่อไป³⁹

อย่างไรก็ตาม พวกขวาจัดก็คลางแคลงใจในตัวของมาลโรซ์เช่นกัน วันที่ 7 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1962 องค์กรลับทัพบก (Organisation de l' Armée Secrète หรือ OAS) ซึ่งเป็นองค์กรของนายทหารฝ่ายขวาจัดของแอลจีเรียได้ลอบวางระเบิดที่บ้านพักของมาลโรซ์ที่บูโลญ ยังผลให้ลูกสาวคนเฝ้าบ้านวัยห้าขวบเสียชีวิตลงตาไปข้างหนึ่ง ส่วนมาลโรซ์และครอบครัวรอดพ้นจากการประทุษร้าย

ครั้งนี้ ทำให้ต้องย้ายไปอยู่ที่ลา ลองแดร์น (La Lanterne) บ้านพักของทางการที่แวร์ซายส์ หลังจากเหตุการณ์ครั้งนี้อีกหกสัปดาห์ แอลจีเรียก็ได้รับอิสรภาพปกครองตนเอง อันเป็นผลจากการลงมือของชาวแอลจีเรีย และจากการลงนามในสนธิสัญญาที่เมืองเอวียง (Évian)

กลางเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1962 มาลโรซ์และมาดแลนเดินทางไปสหรัฐอเมริกาในฐานะแขกของประธานาธิบดีเคนเนดี (Kennedy) และภริยา หลังจากพิธีต้อนรับและสุนทรพจน์ที่ทำเนียบขาว ฌากลีน เคนเนดี ได้พามาลโรซ์และภริยาไปชมพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ และมาลโรซ์ให้สัมภาษณ์แก่นักหนังสือพิมพ์ว่าเขาจะนำภาพ “โมนาลิซ่า” ของพิพิธภัณฑ์ลูฟร์มาจัดแสดงที่นิวยอร์ก

วันที่ 9 มกราคม ค.ศ. 1963 มาลโรซ์และมาดแลนเป็นแขกรับเชิญของประธานาธิบดีเคนเนดีและภริยา และร่วมเป็นประธานในพิธีเปิดนิทรรศการภาพโมนาลิซ่า ที่หอศิลป์แห่งชาติ (National Gallery) ที่กรุงวอชิงตัน วันที่ 3 กันยายนปีเดียวกันเมื่อศิลปินใหญ่ ฌอร์ชส์ บราก (Georges Braque) ถึงแก่กรรม มาลโรซ์ได้แสดงสุนทรพจน์ในพิธีไว้อาลัยที่จัดขึ้นที่พิพิธภัณฑ์ลูฟร์

เดือนตุลาคม ค.ศ. 1963 เนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชและสมเด็จพระราชินีนาถสิริกิติ์เสด็จเยือนประเทศฝรั่งเศสอย่างเป็นทางการ และทรงได้รับการต้อนรับอย่างสมพระเกียรติจากประธานาธิบดีเดอโกลและภริยา มาลโรซ์ได้ทำหน้าที่ “มัคคุเทศก์อาวุโส” ถวายการนำชมพระราชวังแวร์ซายส์และห้องนิทรรศการที่แสดงบรรดาของขวัญที่พระมหากษัตริย์แห่งสยามได้ทรงมอบให้แก่ประเทศฝรั่งเศส⁴⁰ ภายหลังมาลโรซ์ได้บันทึกไว้ใน *Antimémoire* ว่า “ผมไม่ได้กลับไปกรุงเทพฯอีก ความทรงจำสุดท้ายเกี่ยวกับประเทศไทย คือการเสด็จไปเยือนฝรั่งเศสขององค์พระประมุข...”⁴¹

ในปีค.ศ. 1964 วันที่ 8 เมษายน มาลโรซ์ไปญี่ปุ่นเพื่อร่วมในพิธีเปิดงานแสดงประติมากรรมวินัสแห่งไมโล (Vénus de Milo) ที่พิพิธภัณฑ์ศิลปะตะวันตกของโตเกียว หลังจากนั้น วันที่ 18 เมษายนได้ไปแสดงสุนทรพจน์เนื่องในพิธีเปิดบ้านวัฒนธรรมของเมืองบูร์ซส์ (Bourges) ซึ่งมีประธานาธิบดีเดอโกลเป็นประธาน วันที่ 23 กันยายนทำพิธีเปิดนิทรรศการภาพวาดของชากาล บนเพดานของโรงอุปรากรแห่งปารีส และในวันที่ 19 ธันวาคม มาลโรซ์ได้แสดงสุนทรพจน์ครั้งสำคัญต่อหน้าประธานาธิบดีเดอโกล เนื่องในโอกาสที่มีการเคลื่อนเข้าอังคารของฌ็อง มูแล็ง (Jean Moulin) หัวหน้าขบวนการฝรั่งเศสเสรีที่ถูกเยอรมันนาซีจับไปทรมานจนสิ้นชีวิต เข้าไปประดิษฐาน ณ อนุสรณ์สถานปอง เด-อง (Panthéon)

กลางปีค.ศ. 1965 มาลโรซ์มีอาการป่วยเป็นโรคประสาทกำเริบอย่างรุนแรง อันเป็นผลมาจากความเครียดสะสมโดยเฉพาะการสูญเสียบุตรชายทั้ง 2 คน (คือโกติเยร์และแว็งซองด์ที่เกิดจากฌอแซต กลอดิสต์) เนื่องจากอุบัติเหตุทางรถยนต์ และมีเรื่องระหองระแหงกับมาดแลน เขามีอาการเครียดถึงขนาดที่คิดจะฆ่าตัวตาย จิตแพทย์จึงออกไปสั่งให้พักผ่อน และเมื่อได้รับอนุมัติจากนายพลเดอโกล มาลโรซ์ก็ออกเดินทางทางเรือไปเอเชีย โดยมีอัลแบร์ต์ เบอเรต์ ซึ่งเป็นเพื่อนสนิทและเป็นผู้ช่วยหัวหน้าสำนักงานกระทรวงวัฒนธรรมติดตามไปด้วย ทั้งสองลงเรือเลอ กอมบอช (Le Cambodge)

ที่เมืองมาร์แซย์เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน ค.ศ. 1965 ระหว่างทาง ขณะที่แวะที่อียิปต์และขณะที่กำลังชมสฟิงส์และมหาปิรามิด มาลโรซ์เกิดความคิดที่จะเขียนหนังสือเกี่ยวกับศิลปะและความตาย โดยเริ่มลงมือเขียน **“Antimémoires”** (ปฏิภาคแห่งความทรงจำ) เมื่อเรือแล่นผ่านคลองสุเอซ (ดูบทที่ 4)

เมื่อเรือแล่นมาถึงสิงคโปร์ เกิดอุบัติเหตุชนกับเรือน้ำมันจำเป็นต้องพักซ่อมอยู่นาน มาลโรซ์จึงบินไปฮ่องกง ที่นั่นเขาได้รับโทรเลขจากกระทรวงต่างประเทศแจ้งว่า ประธานาธิบดีเดอโกลมอบภารกิจให้เข้าไปพบบุคคลสำคัญของจีน วันที่ 3 สิงหาคม ค.ศ. 1965 มาลโรซ์ได้เข้าพบเหมา เจ๋อตง พร้อมด้วยเอกอัครราชทูตฝรั่งเศส ต่อจากนั้น (12 สิงหาคม) ได้ไปอินเดีย เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติและบ้านของยาวหราล เนห์รูที่นิวเดลี แล้วไปรับคุชฌีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ที่มหาวิทยาลัยพาราณสี ต่อจากนั้นแวะที่เดहरานเมืองหลวงของเปอร์เซีย 2 วัน แล้วเดินทางกลับประเทศฝรั่งเศส วันที่ 18 สิงหาคม มาลโรซ์เสนอรายงานภารกิจที่จีนต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรี

ปลายปีนี้เอง มาลโรซ์แสดงสุนทรพจน์ครั้งใหญ่ที่ ปาลเลส์ เด สปอร์ต (Palais des sports) เพื่อรณรงค์หาเสียงให้นายพลเดอโกลได้รับเลือกตั้งให้เป็นประธานาธิบดีต่อ ผลปรากฏว่านายพลเดอโกลได้รับเลือกเป็นประธานาธิบดีอีกครั้งเมื่อวันที่ 19 ธันวาคม ค.ศ. 1965

ค.ศ.1966 เป็นปีที่มาลโรซ์ทุ่มเทเวลาส่วนใหญ่ให้กับการเขียนหนังสือ **Antimémoires** นอกเหนือจากงานในหน้าที่รัฐมนตรีกระทรวงวัฒนธรรม เขาประสบปัญหาในชีวิตครอบครัวถึงขนาดที่มอดแลนภริยาขอแยกทาง ทำให้มาลโรซ์ต้องอยู่ในความดูแลของแพทย์ประจำตัวและจิตแพทย์อย่างใกล้ชิด

ในปีค.ศ. 1967 มาลโรซ์ไปชมถ้ำลาสโกซ์ (Lascaux) (12 มีนาคม) และนำมาเขียนเล่าไว้ใน 2 หน้าสุดท้ายของ **Antimémoires** กลางเดือนกันยายน สำนักพิมพ์กาสิมาร์ดจัดพิมพ์ **Antimémoires** เผยแพร่สู่สาธารณชน หนังสือเล่มนี้ได้รับความสนใจจากสื่อมวลชน ทั้งหนังสือรายวัน รายสัปดาห์ วิทยุ โทรทัศน์ เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะตอนที่ว่าด้วยการเข้าพบและสนทนากับเหมาเจ๋อตง ซึ่งมีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า ข้อความที่มาลโรซ์นำเสนอ นั้น แตกต่างไปจากที่เลขาธิการของสถานทูตฝรั่งเศสในจีนได้จดบันทึกไว้ วันที่ 20 พฤศจิกายน มาลโรซ์ไปรับปริญญาคุชฌีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด และได้แสดงสุนทรพจน์ในหัวข้อ **“L’Art et le temps”** (ศิลปะกับกาลเวลา) ในเดือนธันวาคม มาลโรซ์ตัดสินใจร่วมชีวิตกับลูอิส เดอ วิลมอเร็ง (Louise de Vilmorin) กวีและนักประพันธ์หญิงที่เคยรู้จักชอบพอกันตั้งแต่ปีค.ศ. 1933 เขาซื้อห้องชุดที่ถนนมงต์ปองซีเยร์ (Montpensier) ซึ่งหันหน้าสู่สวนปาลเลส์-ร็วาล (Palais-Royal) ใกล้กระทรวงวัฒนธรรมที่ทำงานระยะนี้เขาเริ่มเขียนหนังสือเรื่อง **“Hôtes de passage”** (อาคันตุกะ) (ดูบทที่ 4)

ปีค.ศ. 1968 ระหว่างเดือนพฤษภาคมเกิดเหตุการณ์ประท้วงของนักศึกษาและกรรมกรครั้งใหญ่ มาลโรซ์ออกมาร่วมเดินขบวนสนับสนุนประธานาธิบดีเดอโกลที่ถนนชองเซลีเซส์ (Champs-Élysées) วันที่ 27 สิงหาคม มาลโรซ์ ลงนามในคำสั่งปลด ฌอง-หลุยส์ บาโรท์ (Jean-Louis Barrault) ออกจากตำแหน่งผู้อำนวยการโรงละครแห่งชาติโอเด-อง เนื่องจากระหว่างเกิดเหตุการณ์

เดือนพฤษภาคม บาร์โธได้เปิดโรงละครให้พวกนักศึกษาที่ทำการประท้วงเข้ามาใช้เป็นที่พักประชุม โจมตีรัฐบาลเดอโกล วันที่ 13 และ 26 พฤศจิกายน มาลโรซ์ชี้แจงเรื่องงบประมาณต่อสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภาเป็นครั้งสุดท้าย ปลายปีนี้ เขาได้คลินคกับฟลอรองซ์(Florence)บุตรสาว (หลังจากไม่พูดกันนานถึง 8 ปี เนื่องจากเธอได้ลงนามใน “Manifeste des 121” ร่วมกับศิลปินและนักสร้างภาพยนตร์เพื่อประท้วงเขา) ในขณะที่อาแล็งซึ่งเป็นหลานและลูกเลี้ยงที่เขารักมากทำตัวเหินห่างไป

วันที่ 23 เมษายน ค.ศ. 1969 มาลโรซ์แสดงสุนทรพจน์ทางการเมืองครั้งสุดท้ายที่สนามกีฬาปาเลส์ เด สปอร์ต เพื่อรณรงค์ชี้แจงนโยบายของประธานาธิบดีเดอโกล เกี่ยวกับการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น และการปฏิรูปวุฒิสภา ก่อนที่จะมีการลงประชามติ (référendum) ผลการลงประชามติปรากฏว่าชาวฝรั่งเศส 52.5% ไม่รับนโยบายของประธานาธิบดี นายพลเดอโกลจึงประกาศลาออกในวันรุ่งขึ้น (28 เมษายน) และอีก 2 เดือนต่อมา มาลโรซ์ก็ลาออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงวัฒนธรรมตามหลังนายพลเดอโกล เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน ค.ศ. 1969 แล้วย้ายไปอยู่ที่คฤหาสน์ของตระกูลวิลมอเร็งที่ย่านแวร์ิแยร์ส-เลอ-บูอิซง (Verrières - le - Buisson) ระหว่างรอการตกแต่งห้องชุดที่ถนนมงต์ปองซีเยร์ให้แล้วเสร็จ

อองเดร มาลโรซ์ กับกิจกรรมในช่วงบั้นปลายชีวิต (ค.ศ.1969 –1976)

หลังจากออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม มาลโรซ์อุทิศเวลาให้กับการเขียนหนังสือ การเดินทาง และกิจกรรมที่เน้นการต่อสู้เพื่อเสรีภาพโดยเฉพาะการสนับสนุนให้ปาติสถานตะวันออก (บังกลาเทศ) ได้รับเอกราช รวมทั้งการเผชิญกับความตายของบุคคลอันเป็นที่รัก และโรคภัยไข้เจ็บของตนเอง

วันที่ 11 ธันวาคม ค.ศ. 1969 มาลโรซ์ได้รับเชิญจากนายพลเดอโกล ให้ไปที่บ้านลาบัวเซอร์รี (La Boisserie) ที่ตำบลกลอมเบย์-เล-เดอ-เอกลีซ (Colombey-Les-Deux-Eglises) ทั้งสองได้สนทนากันอย่างออกรส ก่อนและหลังอาหารกลางวัน ระหว่างเดินทางกลับทางรถไฟ มาลโรซ์เริ่มจดบันทึกการสนทนาครั้งนี้ ซึ่งจะเป็ต้นร่างของหนังสือเรื่อง “**Les Chênes qu’on abat...**” (ต้นไม้ที่ถูกโค่น) แต่ข้อเขียนนี้ถูกขัดจังหวะชั่วคราวเพราะคู่ชีวิตของเขาคือ ลูอิส เดอ วิลมอเร็ง ถึงแก่กรรมอย่างกะทันหันด้วยโรคหัวใจวาย

วันที่ 12 พฤศจิกายน ค.ศ. 1970 มาลโรซ์ไปร่วมพิธีศพนายพลเดอโกลที่ตำบลกลอมเบย์-เล-เดอ-เอกลีซ เพื่อแสดงความไว้อาลัยต่อบุคคลที่มีความสำคัญที่สุดในชีวิต ซึ่งเปรียบได้กับบิดาของเขา และทุ่มเทอุทิศเวลาเขียน “**Les Chênes qu’on abat...**” จนจบอย่างรวดเร็ว กาลิมาร์จัดพิมพ์เผยแพร่งานประพันธ์เรื่องนี้ เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1971 (ฉบับที่ 4) และรวมพิมพ์คำไว้อาลัยของมาลโรซ์เนื่องในมรณกรรมของบุคคลต่างๆ ในหนังสือชื่อ **Oraisons funèbres** (คำกล่าวไว้อาลัย)

มาลโรซ์ไม่เคยหยุดที่จะต่อสู้เพื่อเสรีภาพและสิทธิมนุษยชน ในเดือนกันยายน ค.ศ. 1971 เขาประกาศว่าจะไปช่วยชาวบังกลาเทศต่อสู้เพื่อให้เป็นอิสระจากการยึดครองของปากีสถาน แต่นางอินทिरา คานธี นายกรัฐมนตรีของอินเดีย ได้มาพบที่ปารีสเพื่อขอร้องให้เขาละทิ้งเรื่องนี้ไว้ก่อน

เดือนมกราคม ค.ศ. 1972 มาลโรซ์ได้รับเชิญจากประธานาธิบดีนิคสันให้ไปสหรัฐอเมริกา เพื่อให้คำ แนะนำ เนื่องในโอกาสที่นิคสันกำลังจะเดินทางไปประเทศจีน ในปีเดียวกันเขาได้รับเชิญให้เป็นประธานของสถาบันชาร์ลส์ เดอโกล (Institut Charles de Gaulle)

ปัญหาสุขภาพเริ่มคุกคามมาลโรซ์อย่างหนัก ต้นเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1972 เขาเป็นลมหมดสติ ถูกส่งไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลซาลเปตริแยร์ (Salpêtrière) และเมื่ออาการทุเลา พอกลับมาอยู่บ้านได้ก็ถูกแพทย์สั่งให้งดบุหรี่และเหล้าทุกชนิด โซฟี เดอ วิลมอเร็ง (Sophie de Vilmorin) หลานสาวของลูอิส เดอ วิลมอเร็ง ดูแลเขาอย่างใกล้ชิด เมื่ออาการดีขึ้น มาลโรซ์เริ่มเขียนหนังสือถ่ายทอดประสบการณ์เกี่ยวกับการฟื้นคืนชีวิตจากการป่วยครั้งนี้ โดยให้ชื่อว่า **Lazare (ลาซารุสฟื้นคืนชีพ)** ปลายเดือนพฤศจิกายนโทรทัศน์เผยแพร่นิยายเกี่ยวกับมาลโรซ์เรื่อง *La Légende du siècle*

ต้นปีค.ศ. 1973 มาลโรซ์ทุ่มเทเวลาเขียนตอนที่ 2 และ 3 ของ **La Métamorphose des dieux(รูปแปรแห่งทวยเทพ)** หลังจากหยุดชะงักไปนานในระหว่างที่เป็นรัฐมนตรีกระทรวงวัฒนธรรม เดือนเมษายน มาลโรซ์กับโซฟีผู้ชราวัยคนล่าสุดเดินทางไปบังกลาเทศเพื่อรับปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากมหาวิทยาลัยราชภัฏในฐานะผู้สนับสนุนการต่อสู้เพื่อเสรีภาพ แสดงสุนทรพจน์ที่นั่น ต่อจากนั้นก็ไปกัมมันฑุ เข้าเฝ้ากษัตริย์แห่งเนปาล แล้วไปพบนายกรัฐมนตรีอินทรา คานธีที่นิวเดลี ฤดูใบไม้ผลิวอลเทอร์ ลองกลัวส์(Walter Langlois) และ ปีแยร์ ดูมาเยต์(Pierre Dumayet) ได้ร่วมกันถ่ายทำภาพยนตร์เกี่ยวกับศิลปะของมาลโรซ์ เรื่อง *La Métamorphoses du regard* โดยได้รับความร่วมมือจากสถานีวิทยุโทรทัศน์ของฝรั่งเศส (O.R.T.F) และมูลนิธิมาเกท์ (Fondation Maeght) กลางปีค.ศ. 1973 หลังจากไปแสดงสุนทรพจน์ที่มูลนิธิมาเกท์ เนื่องในโอกาสที่มีการจัดนิทรรศการเรื่อง “André Malraux et le Musée Imaginaire” (อองเดร มาลโรซ์กับพิพิธภัณฑ์ในมโนทัศน์) มาลโรซ์ได้รับโทรศัพท์จากฌากลีน(Jacqueline) ภรรยาหม้ายของปีกัสโซ เชิญให้ไปชมผลงานของศิลปินใหญ่ที่เพิ่งถึงแก่กรรมที่คฤหาสน์มูแม็งส์ (Mougins) และปราสาทวอเฟนาร์กส์ (Vauvenargues) ข้อคิดที่ได้จากการชมนิทรรศการและผลงานของปีกัสโซ เป็นแรงบันดาลใจให้มาลโรซ์เขียนหนังสือเรื่องใหม่ ชื่อ **La Tête d’obsidienne (หัวหินแก้ว)** ในปีเดียวกันนี้กาลิมาร์ดยังได้พิมพ์เผยแพร่หนังสือสำคัญอีก 2 เล่ม คือ **L’Irréel (ยิ่งกว่าความเป็นจริง)** และ **Lazare (ลาซารุสผู้ฟื้นคืนชีพ)** (ดูบทที่ 4)

เดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1974 มาลโรซ์กับโซฟีเดินทางไปญี่ปุ่น ได้เข้าเฝ้าจักรพรรดิฮิโรฮิโตะ เยี่ยมชมเกียวโต นารา ฮาโกเน วัด Isé และน้ำตก Nachi แล้วไปเป็นประธานในพิธีเปิดนิทรรศการ “โมนาลิซ่า” ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่โตเกียว พร้อมทั้งแสดงปาฐกถาเรื่อง “La Métamorphose

de l'art” (การแปรสภาพของงานศิลปะ) เดือนมิถุนายน ทั้งสองเดินทางไปอินเดีย มาลโรซ์รับรางวัลยาวหราล เนห์รูจากนายกรัฐมนตรีอินทรีรา คานธี แล้วแสดงปาฐกถาเรื่อง “Pour la survie de notre civilisation” (เพื่อความอยู่รอดของอารยธรรมของเรา)

ต้นปีค.ศ. 1975 มาลโรซ์รวบรวมข้อเขียนช่วงปีค.ศ.1965-1974 เพื่อเป็นต้นฉบับสำหรับหนังสือชุด **Le Miroir des Limbes** (กระจกส่องอันตรภพ) และเริ่มเขียน **L'Intemporel** (จีรังกาล) ซึ่งเป็นตอนที่ 3 (สุดท้าย) ของชุดรูปแปรแห่งทวยเทพ ระหว่างนั้นได้แสดงสุนทรพจน์ในพิธีเปิด “ศูนย์วัฒนธรรมอ็องเดร มาลโรซ์” ที่ แวริแยร์ (Verrières) และแสดงปาฐกถาในวาระครบรอบ 5 ปีแห่งอสังกรรมของนายพลชาร์ลส์ เดอ โกล เดือนธันวาคม มาลโรซ์กับโซฟีเดินทางไปเกาะเฮติ (Haïti) ตามคำเชิญของศิลปินกลุ่มแซงต์-โซแลย (Saint-Soleil) ซึ่งทำให้มาลโรซ์ได้ค้นพบศิลปะพื้นบ้านแบบศิลปะไร้เดียงสา ซึ่งทำให้เขาสนใจมากและนำไปเขียนเพิ่มไว้ในช่วงท้ายของ จีรังกาล

ต้นปีค.ศ. 1976 มาลโรซ์เขียนบทความเรื่อง “**Néocritique**” (การวิจารณ์แนวใหม่) และต่อมาพัฒนาขยายความเป็นความเรียงเรื่อง **L'Homme précaire et la littérature** (มรรตัยชนกับวรรณคดี) วันที่ 15 พฤศจิกายน เขาป่วยหนักด้วยโรคมะเร็งที่ลามถึงปอด เข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาลอ็องรี-มงดอร์ (Henri-Mondor) ที่เกรเตย์ได้เพียงสัปดาห์เดียวก็ถึงแก่กรรม เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายนศพของเขาฝังไว้ที่สุสานของย่านแวริแยร์-เด-บูอิชองส์ ทางการฝรั่งเศสจัดพิธีไว้อาลัยแก่มาลโรซ์ที่ Cour carrée พิพิธภัณฑ์ลูฟวร์ สื่อมวลชนทุกแขนงลงข่าวมรณกรรม รวมทั้งเผยแพร่ภาพยนตร์เกี่ยวกับมาลโรซ์ทางโทรทัศน์

เมื่อครบวาระ 100 ปี แห่งชาตกาลของเขาในเดือนพฤศจิกายนค.ศ. 1996 รัฐบาลฝรั่งเศสสมัยประธานาธิบดีฌาคส์ ชีรัก (Jacques Chirac) ได้จัดพิธีเคลื่อนย้ายเถ้าอังคารของมาลโรซ์เข้าประดิษฐาน ณ อนุสรณ์สถานปอง เด-อง ในฐานะผู้ที่ทำคุณประโยชน์อย่างใหญ่หลวงแก่ประเทศฝรั่งเศส

เชิงอรรถ บทที่ 1

- ¹ Jean Lacouture, **Malraux, une vie dans le siècle**, Paris : Editions du Seuil, 1973, 1976, 438p.
- ² “Presque tous les écrivains que je connais aiment leur enfance, je déteste la mienne” *Antimémoires* 1967, p.10
- ³ Louis Chevasson เพื่อนสมัยเรียนชั้นประถม ต่อมาเดินทางไปผจญภัยที่อินโดจีนด้วยกัน ในปีค.ศ. 1923
- ⁴ “Je n’avais pas quinze ans quand je lisais Loti : “J’ai vu l’étoile du soir se lever sur Angkor” ... “J’aime Ispahan autant que Stendhal a aimé Milan”. *Le Miroir des Limbes*, p.15
- ⁵ ศุภชวัน ชัยประสาธน์, “ชาร์ลส์ โบคแลร์ กวีและนักวิจารณ์ศิลปะ”, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากรและศูนย์ความร่วมมือด้านภาษาฝรั่งเศส สถานเอกอัครราชทูตฝรั่งเศสประจำประเทศไทย, 2543, 225หน้า
- ⁶ ผู้สนใจเรื่องเซอร์เรียลลิสม์ โปรดอ่าน ศุภชวัน ชัยประสาธน์ การตีความความเป็นจริงในกวีนิพนธ์และจิตรกรรมเซอร์เรียลลิสม์ในฝรั่งเศส ค.ศ.1919-1969 พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยมหาวิทยาลัยศิลปากร สถานเอกอัครราชทูตฝรั่งเศสประจำประเทศไทย และคณะจิตรกรรม ประติมากรรมและภาพพิมพ์, 2537, 141 หน้า
- ⁷ Jean Lacouture *Malraux une vie dans le siècle*, op.cit., p.27
- ⁸ Clara Malraux. *Le bruit de nos pas II : Nos vingt ans*, Paris, Bernard Grasset, 1966,p.111 ต่อมา Salmony ได้พิมพ์หนังสือเรื่อง **La Sculpture au Siam** (Editions Van Oest, 1925)
- ⁹ Walter G.Langlois. *André Malraux, l’aventure indochinoise*, Paris : Mercure de France, 1967, p.5
- ¹⁰ Clara Malraux. op.cit., p.88
- ¹¹ “l’Ordre de mission” ระบุว่าเป็นภารกิจที่ไม่มีค่าตอบแทน เพื่อไปศึกษาโบราณคดีที่เมืองพระนคร (Angkor) โดยสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศจะให้การสนับสนุนด้านคนนำทาง พาหระ ฯลฯ
- ¹² ชื่อเรียกโดยสารระบุนั้นไม่ตรงกัน หนังสือ *Œuvres Complètes I*. Paris : Gallimard, Bibliothèque de la Pleiade, 1989, p.LXV ระบุว่าชื่อ *Angkor* แต่หนังสือรายงานผลการวิจัยของ Walter G Langlois. *Ibid*, p.11 ระบุว่าเรื่องชื่อ *Le Chambord* หรือ *Le Porthos* ทั้งนี้ในความเรียงเรื่อง **La Tentation de l’Occident** (เสนอให้ตีพิมพ์, 1923) มาลโรซ์ระบุชื่อเรื่อง *Le Chambord*
- ¹³ Walter G.Langlois, op.cit. p.8 ได้เขียนไว้ว่า “เพื่อนของมาลโรซ์ซึ่งเป็นพ่อค้าภาพเป็นที่รู้จักระดับนานาชาติ รู้ว่ามาลโรซ์จะไปอินโดจีนจึงขอให้เขาไปเจรจาซื้อชุดผลงานศิลปะเอเชีย ซึ่งเจ้าของเป็น prince อายุประมาณ 70 ปีชื่อ Damrong ซึ่งเคยเป็นรัฐมนตรีและเป็นผู้ที่ร่วมงานกับ E.F.E.O. มานานปี มาลโรซ์รับที่จะปฏิบัติภารกิจนี้ เขาเปิดเผยต่อมาว่าเขาสามารถซื้อชุดผลงานนี้ด้วยราคาสูงถึง 50,000 ดอลลาร์”
- มีผู้เทียบเคียงข้อมูลนี้กับนวนิยายเชิงอัตชีวประวัติของมาลโรซ์เรื่อง **ราชมรรคา (La Voie royale)** ซึ่งตัวละครชื่อ Perken กล่าวว่า “Cassimir (พ่อค้าของเก่าที่เบอร์ลิน) จ่ายให้ผม 50,000 marks-or สำหรับเศียรพระพุทธรูป 2 เศียรที่ Damrong ให้ผมมา” OC I, pp. 388, 1219-1220 (note 1)
- ¹⁴ Ecole Française d’Extrême-Orient ตั้งขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1898 เพื่อ “ศึกษาสำรวจทางด้าน โบราณคดีและนิรุกติศาสตร์ในคาบสมุทรอินโดจีน” ขณะนั้น หลุยส์ ฟิโนต์ (Louis Finot) ผู้อำนวยการไม่อยู่ ไปประเทศสยาม Léonard Arousseau ทำหน้าที่รักษาการแทน (ในนวนิยายเรื่อง **ราชมรรคา** รักษาการผู้อำนวยการสถาบันฝรั่งเศสฯ ชื่อ ราเมซส์ (Ramèges))
- ¹⁵ หนังสือบางเล่มระบุว่า 4 ชั้น บางแห่งระบุว่า 7 ชั้น
- ¹⁶ Cf. Walter G.Langlois, op.cit, p.9.
- ¹⁷ ประเด็นที่หนังสือพิมพ์เน้นมากที่สุด คือ การกล่าวหาว่ามาลโรซ์เป็นนักผจญภัยที่ขโมยงานศิลปะที่มีค่าสูงจากปราสาทในเขมร บางฉบับลงข่าวคลาดเคลื่อนว่า มาลโรซ์ว่าจ้างมัลกุเทสกีให้นำทางเพื่อนำศิลปวัตถุออกไปทางสยาม แต่ถูกจับเสียก่อน บางฉบับถึงกับแต่งเรื่องว่าตำรวจนักสืบติดตามมาลโรซ์มาตั้งแต่ปารีส เพราะสงสัยว่าขโมยงานศิลปะจากพิพิธภัณฑ์ก็เมต์ ฯลฯ อ้างตาม Walter Langlois op.cit, p.15-20.
- ¹⁸ อ้างตามวิทยาลัยวิวัฒนาการ **ราชมรรคา** กรุงเทพฯ : ฟ้าเดียวกัน, 2539, หน้า 259
- ¹⁹ ดูบทความ Sodchuen Chaiprasathna, et François Doré, “Le Siam d’André et Clara Malraux”, www.andremalraux.com, p.3

³⁹ดู จินตนา คำรงค์เลิศ “อ็องเดร มาลโรซ์กับนายพลเดอโกล” ใน *รำลึกถึงอองเดร มาลโรซ์ (André Malraux en Thaïlande)* สุภาภรณ์ อากาวัชรดัม บ.ก. สถานเอกอัครราชทูตประจำประเทศไทยสนับสนุนการจัดพิมพ์ เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, พ.ศ. 2539, หน้า 128

⁴⁰The National Identity Office, *Queen Sirikit : Glory of the Nation*. Bangkok : Office of the Prime Minister, 2008, p.94

⁴¹มาลโรซ์บันทึกไว้ด้วยว่า Le Roi, dans la voiture qui nous conduisait à Versailles, m'avait dit : “J’ai fait remarquer à Baudouin que nous seuls, les rois, sommes encore capables d’être démocrates...” Après le déjeuner, visite du château. La reine Sirikit est l’invitée qu’a préféré entre toutes le général de Gaulle Sa beauté était liée à la grâce que le Bouddhisme donne aux femmes... OC III, pp.289-290.